

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до організації самостійної роботи,
проведення практичних занять і виконання
контрольних робіт
із навчальної дисципліни

**«ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ ОРГАНІЗАЦІЇ
ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

*(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти всіх форм
навчання зі спеціальності 183 – Технології захисту навколишнього середовища)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова

2022

Методичні рекомендації до організації самостійної роботи, проведення практичних занять і виконання контрольних робіт із навчальної дисципліни «Технології та інструменти організації природоохоронної діяльності» (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти всіх форм навчання зі спеціальності 183 – Технології захисту навколишнього середовища) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. Н. О. Телюра. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. – 87 с.

Укладач канд. техн. наук, доц. Н. О. Телюра

Рецензент

О. О. Дмитрієва, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи та маркетингу наукових досліджень Українського науково-дослідного інституту екологічних проблем

Рекомендовано кафедрою інженерної екології міст, протокол № 1 від 05 вересня 2022 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Модуль 1 Основи екологічного управління.....	6
Змістовий модуль 1 Теоретичні основи управління.....	6
Тема 1.1 Стандартна модель екологічного управління.....	6
Тема 1.2 Структура теоретико-методологічного підходу на регіональному та рівні держави	8
Тема 1.3 Стратегія національної політики України на період до 2030 р.....	11
Змістовий модуль 2 Система екологічного управління.....	14
Тема 2.1 Органи загального та спеціального державного управління.....	14
Тема 2.2 Система корпоративного екологічного управління	16
Тема 2.3 Вимоги Європейського регламенту з екологічного управління та аудиту, на прикладі міжнародних та національних стандартів ISO 14001 та ISO 14004.....	23
Змістовий модуль 3 Міжнародний досвід в управлінні довкіллям.....	26
Тема 3.1 Індикатори всесвітньої програми дій на ХХІ століття.....	26
Тема 3.2 Міжнародні організації і правові механізми співпраці щодо охорони довкілля і відновлення навколишнього середовища.....	33
Тема 3.3 Міжнародна співпраця в царині збалансованого розвитку населених пунктів.....	38
Модуль 2 Основи екологічного підприємництва.....	41
Змістовий модуль 4 Основи розвитку екологічного підприємництва в Україні.....	41
Тема 4.1 Суть поняття підприємництва та об'єктивні засади.....	41
Тема 4.2 Територіальні особливості організації підприємництва в Україні.....	44

Тема 4.3 Бізнес середовище екологічного підприємництва.....	45
Змістовий модуль 5 Організаційна підтримка екологічного підприємництва.....	49
Тема 5.1 Державне регулювання підприємницької діяльності	
Концепція природокористування як сфера ринкових відносин.....	49
Тема 5.2 Підходи до аналізу підприємницької діяльності.....	58
Тема 5.3 Стратегія дерегулювання підприємницької діяльності.....	62
Змістовий модуль 6 Планування та фінансування екологічного підприємництва.....	66
Тема 6.1 Від ідеї до бізнес-плану	66
Тема 6.2 Оцінювання зовнішніх можливостей та загроз реалізації бізнес-проекту.....	69
Тема 6.3 Дослідження ринку.....	73
Список рекомендованих джерел.....	78

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Технології та інструменти організації природоохоронної діяльності» відповідає освітньо-професійній програмі «Технології захисту навколишнього середовища» спеціальності 183 – Технології захисту навколишнього середовища (2019 р., шифр за ОП ВК П 1.4).

Навчальна дисципліна розрахована на два семестри: *Модуль 1 – Основи екологічного управління; Модуль 2 – Основи екологічного підприємництва.* Майбутні фахівці в залежності від виду виробничого процесу повинні набути вмінь та знань, щодо основних завдань сучасної екологічної політики, розуміти та застосовувати основні законодавчі акти України, в яких регламентуються засади екологічного управління, мати здатність визначати екологічні проблеми України та функції та ієрархію системи екологічного управління і мати навички чітко їх визначити, вміти застосовувати правову базу для вирішення прикладних завдань інноваційної діяльності і трансферу технологій, знати основи проведення оцінки впливу об'єктів техніки та застосованих технологій з точки зору захисту навколишнього середовища на національному та міжнародному рівні.

Міждисциплінарні зв'язки визначаються змістом навчальної дисципліни. Вивчення цієї дисципліни безпосередньо спирається на знання з ґрунтознавства, методів аналізу екологічних систем та процесів, засобів та інструментів інженерно-екологічних розрахунків.

МОДУЛЬ 1 ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ

Тема 1.1 Стандартна модель екологічного управління

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти що, управління характеризується наявністю системи, причинного зв'язку між її елементами, керуючої і керованої підсистем, динамічного характеру системи і керуючого параметру. Структура управління – це упорядкована сукупність взаємопов'язаних управлінських підрозділів і окремих посад, що знаходяться між собою в стійких відносинах, які забезпечують їх функціонування і розвиток як єдиного цілого. На побудову структури управління впливає ряд факторів, різних за своєю природою і видом впливу на структуру. Тому для побудови структури управління є дуже важливим знання факторів, що її формують.

Питання для самостійного вивчення

1. Що таке управління?
2. Поняття «статистичні» і «динамічні» риси управління.
3. Предмет теорії управління.

Завдання для самостійної роботи

Завдання. Пов'яжіть терміни з їх визначеннями. Для цього поставте ліворуч від терміна відповідну літеру (табл.1.).

Таблиця 1 – Терміни та визначення

Термін	Визначення
1	2
(1) Мета управління	А. Спосіб здійснення керуючого впливу, чи спосіб реалізації цілей
(2) Метод управління	Б. Віднесений до майбутнього бажаний стан об'єкта управління і його окремих параметрів. Мета визначає напрямок і характер поведження об'єкта управління, що здійснюється для досягнення чи збереження цього бажаного стану
(3) Біосфера	В. Нижня частина атмосфери, вся гідросфера та верхня частина літосфери Землі, що населені живими організмами
(4) Метою управління природокористуванням та охороною навколишнього природного середовища є	Г. Розділ сучасної екології, що вивчає роль людини в довкіллі не як біологічного виду, а як соціальної істоти, а також шляхи оптимізації взаємовідносин людського суспільства з природою. Тісно пов'язана з етнографією і соціологією
(5) Наукові основи управління	Д. Рациональне використання природних ресурсів, контроль за дотриманням вимог екологічного законодавства і екобезпеки, забезпечення проведення ефективних заходів з охорони довкілля тощо
(6) Екологізація	Ж. Система наукових знань, що складає теоретичну базу практики управління

Виконання практичного завдання

Завдання. Умови виконання роботи. Проаналізувати структуру обласних органів Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, та визначити її структуру управління: функціональна чи лінійно-функціональна? Обґрунтуйте Вашу відповідь.

Теми рефератів

1. Моделі екологічного управління у регіоні (за вибором здобувача).
2. Картографічне моделювання в практиці екологічного моніторингу та екологічного управління.
3. Екологічна економіка, як сучасне інтегральне бачення.

Рекомендована література: [1, 3, 10–15].

Тема 1.2 Структура теоретико-методологічного підходу на регіональному та рівні держави

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти поняття «стандартні моделі екологічного управління». Поетапна методологія прийняття рішень. Методологію прийняття рішень. Основні принципи сучасних моделей екологічного управління. Основні принципи сучасних моделей екологічного управління. «Аналіз екоефективності» як стандартний інструмент. Практичні моделі впровадження КЕМ і форми інтеграції екологічних аспектів. Схема PDCA.

Питання для самостійного вивчення

1. Що таке моделі екологічного управління?
2. Поняття принципи сучасних моделей екологічного управління.
3. Графічне зображення зв'язку між цілями і засобами їхнього досягнення.

Завдання для самостійної роботи

Завдання. Дослідити закономірності управління як цілого – це насамперед закономірності формування системи управління: її структури, кадрів, технічної бази, методів. Орієнтація будь-якого рівня управління на кінцевий результат вимагає по-новому підходити до методів і технологій визначення цілей, не обмежуватися на минулому досвіді, загальних теоретичних установках, інтуїції та здоровому глузді, а шукати все більш розгорнуті способи визначення цілей, що відповідають як їхній складності, так і їх зростаючій важливості. Таким чином, під методом маємо на увазі спосіб здійснення керуючого впливу, чи спосіб реалізації цілей.

Метод «дерева цілей» – це графічне зображення зв'язку між цілями і засобами їхнього досягнення, побудований за принципом дедуктивної логіки і з застосуванням деяких евристичних процедур. «Дерево цілей» дозволяє представити повну картину взаємозв'язків майбутніх подій аж до одержання конкретних задач і одержати інформацію про їхню порівняну важливість. Воно забезпечує роботу з доведення цілей до безпосередніх виконавців шляхом відповідності між організаційною структурою колективу і структурою цілей.

Виконання практичного завдання

Завдання. Умови виконання роботи. «Дерево цілей» складається з: генеральної мети, підцілей I рівня, підцілей II рівня тощо. Досягнення головної мети здійснюється шляхом досягнення підцілей I рівня, досягнення підцілей I рівня – за рахунок підцілей II рівня та ін. Цілі нижчого рівня є засобом досягнення цілей більш високого рівня. Цілі, для реалізації яких не потрібно додаткових ув'язувань «мети-засобу», називаються задачами. У задачі досягається максимальна конкретизація параметрів досягнення мети: термін, кількісне вираження очікуваного

результату тощо. Рішення задачі – комплекс заходів, тобто ресурсів і дій, за допомогою яких забезпечується досягнення потрібної мети. Побудова «дерева цілей» включає: класифікацію, декомпозицію і ранжирування. При класифікації ціль вищого рівня розбивається на 7–9 галузей, що вирішують різні задачі. При декомпозиції варто зменшувати самостійність підцілей, тобто прагнути вибирати таке їх співвідношення, для досягнення якого існують незалежні один від одного засоби, а також критерії оцінки цих підцілей. Об'єднання підцілей однієї галузі дерева означає досягнення мети більш високого рівня, тобто кон'юнктивності. Найчастіше при визначенні цілей здійснюється така помилка: деталізація цілей досягає таких масштабів, що ціль перетворюється на засіб. Одна з важливих умов декомпозиції – цілі одного рівня не мають бути послідовними етапами роботи. Критерії (правила) декомпозиції: за напрямками діяльності; за структурою об'єкта; за кінцевим продуктом; за підвищенням якості виробів; за різноманіттям асортименту тощо.

Глибина декомпозиції повинна задовольняти вимозі кон'юнктивності, тобто підцілі мають бути незалежними, самостійними (не входити до складу один одного), – як правило, не більше 4–5 рівнів. У протилежному разі цілі стають настільки тісно взаємозалежними, що незалежне існування кожної з них просто неможливо. Крім того, надмірне дроблення цілей ускладнює розподіл функцій між виконавцями.

Теми рефератів

1. Стандартна модель екологічного управління регіонального рівня (за вибором студента).
2. Нормативна методологія прийняття рішень.
3. Програмні продукти прийняття рішень.

Рекомендована література: [21, 22, 26, 27, 29, 33, 35].

Тема 1.3 Стратегія національної політики України на період до 2030 р.

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти приклади екологічної політики держав, екологічної політики держави в регіонах і містах. 18 програм екологічного спрямування. Критичний аналіз. Європейська екологічна політика. Стратегії національної політики України. Стратегія екологічної політики на 2019–2025 роки. Спільна екологічна політика в Європі. Механізми реалізації політики збалансованого розвитку.

Питання для самостійного вивчення

1. Чинна модель економічного розвитку України.
2. Бачення України – 2030 та цілі економічного розвитку.
3. Механізми реалізації політики збалансованого розвитку.

Завдання для самостійної роботи

Завдання. Дослідити Доктрину «Україна – 2030» (далі – Доктрина) яка є представленням науковообґрунтованої системи принципів, соціально-економічних і політичних механізмів збалансованого розвитку людини та суспільства в Україні. Визначити глобальні ризики найближчого десятиліття.

Глобальні ризики найближчого десятиліття експертами Всесвітнього економічного форуму оцінено за ступенем імовірності та за ступенем впливу на світове співтовариство і згруповано наступним чином (рис. 1).

Інтегральні ризики для України ідентифіковано в контексті глобальних ризиків:

1. Неєфективність державного управління.
2. Критичні показники боргового навантаження (борговий зашморг).
3. Недоступність фінансових ресурсів через кредитний механізм.

4. Критичні масштаби й темпи втрати людського капіталу. Вплив інтегральних ризиків за умови відсутності реагування на них і розробки превентивних заходів матиме безпрецедентні масштаби й руйнівний характер для національної економіки.

Рисунок 1 – Глобальні ризики найближчого десятиліття [3]

Виконання практичного завдання

Завдання. Умови виконання роботи. Дослідивши прогнози розвитку на середньострокову та довгострокову перспективи надані Всесвітнім економічним форумом у Давосі щодо України, проаналізуйте три сценарії розвитку подій, визначте негативні та позитивні ознаки (рис. 2).

Рисунок 2 – Стратегічні сценарії майбутнього економіки України у візії Всесвітнього економічного форуму [32]

Теми рефератів

1. Сценарії розвитку України у середньостроковому (2020–2025 рр.) і довгостроковому (2020–2030 рр.) часових горизонтах.
2. Характерні риси розвитку глобальної економіки та глобалізації на сучасному її етапі.
3. Глобальні мегатренди за методикою KPMG.

Рекомендована література: [1–30, 32].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Тема 2.1 Органи загального та спеціального державного управління

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти рівні та органи державного управління. Рівень системності організації державного управління в Україні. Державне управління як система, що розвивається. Рівні державного управління. Функції державного екологічного управління. Взаємодія органів державного управління та органів місцевого самоврядування на різних рівнях територіальної організації публічної влади.

Питання для самостійного вивчення

1. Поняття функції державного управління в сфері екології.
2. Просторово-територіальний устрій об'єктів природи.
3. Перелік спеціально уповноважених державних органів у галузі охорони навколишнього природного середовища (ОНПС) та використання природних ресурсів, до компетенції яких віднесена функція контролю.

Завдання для самостійної роботи

Завдання. Дослідити державну систему екологічного управління. Загальні положення. Функції та ієрархію державної системи екологічного управління. Органи загального та спеціального державного управління. Спеціальні функції державного екологічного управління. Систему корпоративного екологічного управління. Систему місцевого екологічного управління. Адміністративні системи місцевого екологічного управління.

На основі проведеного аналізу, визначити напрями удосконалення та оптимізації комунікації між органами різних рівнів управління.

Виконання практичного завдання

Завдання. Умови виконання роботи. Визначити та описати напрямки і форми взаємодії органів загального та спеціального державного управління в Україні. Головне завдання побудови успішної майбутньої України в контексті розгортання глобальних мегатрендів і відповідно до цілей збалансованого розвитку полягає у створенні надійної економічної системи, функціонування якої забезпечуватиме високі рівні національної безпеки й буде спрямоване на зміцнення конкурентоспроможності країни у глобалізованому світі через досягнення високої якості життя кожного громадянина. Усе це об'єктивізує якісні зміни на рівні влади. Вплив дев'яти глобальних мегатрендів на майбутнє України має розглядатися, насамперед, у двох вимірах: «Що повинна змінити влада?» та «Як повинна змінюватися влада?».

Стратегічні підходи. Довгострокове планування на основі системного моніторингу, накопичення даних, регулярних досліджень, використання сценарного підходу для прогнозування на довгострокову перспективу. Вплив на поведінкові уявлення – формування культури виробництва, споживання, розподілу й обміну відповідно до універсальних цінностей. Контроль за отриманими результатами та показниками. Готовність до оперативного застосування технологічних досягнень.

Регуляторні механізми: щодо стандартизації процесів виробництва; забезпечення справедливого розподілу національного багатства; раціонального споживання води, харчів, енергії та палива; узгодженості пріоритетів державної політики з дисфункціями ринкового механізму.

Спрямування інфраструктурних змін на досягнення цілей: посилення міжнародної інтеграції; підвищення рівня інтеграції між

різними сферами політики; зміцнення місцевого самоуправління; об'єднання зусиль для конструктивної співпраці з громадянами, місцевим управлінням, приватним сектором.

Узгодження відповідей на всі запитання та досягнення консенсусу між усіма сторонами процесу є предметом нового суспільного договору як механізму №1 збалансованого розвитку для України.

Теми рефератів

1. Сильні сторони національної економіки та її конкурентоспроможність.
2. Каталізатори інноваційного стрибка України: пріоритети та технології.
3. Параметри майбутньої національної економіки.

Рекомендована література: [32–36].

Тема 2.2 Система корпоративного екологічного управління

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти поняття «система корпоративного екологічного управління». Недосконалість системи інформаційного забезпечення органів влади на всіх рівнях. Сутність та особливості корпоративного екологічного управління. Систему управління екологічною безпекою. Ринково зорієнтована складова загальної системи управління підприємством, корпорацією, що має за мету досягнення екологічної вигоди або прибутку із застосуванням ринкових механізмів.

Питання для самостійного вивчення

1. Сучасний стан реклами екологічних товарів.
2. Методи маркетингових досліджень, що застосовуються для виявлення існуючих та нових екологічних потреб.
3. Ринкові механізми регулювання природокористування.
4. Типи споживачів за екологічністю поведінки.

Виконання практичного завдання

Завдання 1. Дослідити особливості системи корпоративного екологічного управління й виконати аналіз оцінки характеристик його екологічності. На забезпечення корпоративної екологічної відповідальності спрямована Хартія Міжнародної торгової палати (ІСС) про підприємницькі принципи сталого розвитку. У державній системі екологічного управління застосовують загальне управління, яке здійснюють державні, законодавчі, виконавчі, правові органи, й уповноважене, або спеціальне управління, яке реалізують суб'єкти, котрі мають спеціальне повноваження на екологічне управління відповідно до чинного законодавства. Цей поділ відображений у структурі функцій державної системи екологічного управління. Нині в системі загального корпоративного управління України функціонує комплексна система управління раціональним використанням ресурсів, яка за змістом не відповідає вимогам Європейського регламенту 1836/93 та міжнародним і державним стандартам серії ISO14000 (ДСТУ ISO 14000). Проблема полягає в перетворенні діючої системи корпоративного управління ресурсовикористанням на корпоративну систему екологічного управління. Лише за такої умови можна буде говорити про цілісну систему корпоративної ідентичності в контексті Всесвітньої стратегії збалансованого еколого-соціоекономічного розвитку і національної стратегії європейської інтеграції. Систему корпоративного екологічного

управління можна створювати на базі служб екологічної безпеки чи управлінь ресурсовикористання у корпорації як складову загальної системи корпоративного управління відповідно до основних передумов, що визначені міжнародним стандартом ISO 14001 (ДСТУ ISO 14001–97).

Процес оцінювання характеристик екологічності сприяє безперервному вдосконаленню систем корпоративного екологічного управління. Тільки-но керівництво зрозуміє значущість характеристик екологічності, йому можуть знадобитися більш ефективні характеристики. Коли оцінки характеристик екологічності повністю інтегруються в загальну систему управління корпорації, можливості корпоративної ідентифікації розширяться. Корпорація може досягти певних результатів, демонструючи хороший рівень характеристик екологічності, контролюючи вплив своєї діяльності, продукції чи послуг на навколишнє середовище. Тому оцінка характеристик екологічності є систематичним та ітеративним процесом, що допомагає керівництву переорієнтувати цілі й завдання на основі постійного вдосконалення своєї діяльності та підвищити ефективність системи корпоративного екологічного управління.

В сучасних умовах реформування економіки, зміни форм власності, в умовах децентралізації управління власністю, акціонування капіталу, у зв'язку з розширенням підприємництва все більше набуває поширення корпоративне управління, на відміну від галузевого управління (наслідок минулих форм централізованого управління народним господарством). Корпорація – це об'єднання підприємств і власників для ведення підприємницької діяльності, метою якої є отримання прибутку; або об'єднання, що надає послуги населенню (забезпечення газом, водою, електроенергією тощо).

Для забезпечення дотримання міжнародних екологічних вимог, національного природоохоронного законодавства і захисту власних інтересів товаровиробника корпорації змушені створювати в загальній

системі управління підсистеми корпоративного екологічного управління з власними загальносистемними і спеціальними функціями.

До спеціальних функцій системи корпоративного екологічного управління належать екологічне маркування і сертифікація, екологічний аудит. Існують також спеціальні механізми забезпечення ефективності функціонування системи корпоративного екологічного управління і корпорації в цілому. Це корпоративна програма екологічного аудиту, корпоративний екологічний маркетинг, інжиніринг, лізинг, екологічне страхування й екологічна модернізація (оздоровлення) виробничої системи.

Завдання 2. На сьогодні жодна організація не працює відокремлено від зовнішнього середовища. Умовно фактори зовнішнього середовища поділяють на пряму та непряму дії. Перші безпосередньо впливають на діяльність організації і залежать від неї; другі мають опосередкований вплив на організацію через певні механізми та взаємовідносини. До факторів зовнішнього середовища належать такі, як конкуренти, стан економіки, техніки та технології, споживачі, посередники, соціально-культурні чинники, політичні обставини, міжнародне оточення, законодавство, науково-технічний прогрес, міжнародні події, акціонери тощо. Згрупуйте зазначені вище чинники у дві колонки:

- 1) фактори прямої дії зовнішнього середовища;
- 2) фактори непрямой дії.

Завдання 3. Проведіть SWOT-аналіз підприємства (за вибором здобувача, об'єктом дослідження), результати оформіть у вигляді таблиць 2 і 3.

Таблиця 2 – Аналіз внутрішнього середовища

Сильні сторони	Слабкі сторони

Таблиця 3 – Аналіз зовнішнього середовища

Можливості	Загрози

Завдання 4. Вивчити відмінні особливості екознаків, сфери їх застосування та класифікаційні групування. Використовуючи наведені нижче та інші відомі знаки екологічного маркування (рис. 3), заповнити таблицю 4.

Таблиця 4 – Різновиди та сфера застосування екознаків

Назва екознака	Країна, в якій застосовується екознак	Продукція, для якої застосовується екознак

usda.gov

bio-siegel.de

maff.go.jp

Рисунок 3 – Знаки екологічного маркування [41]

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Пов'яжіть терміни з їх визначеннями. Для цього поставте ліворуч від терміна відповідну літеру (табл. 5).

Таблиця 5 – Терміни та визначення

Термін	Визначення
1	2
(1) Декларація екологічності	А. Один із видів екологічної декларації, яка характеризує вплив продукції або послуги на навколишнє середовище на всіх стадіях життєвого циклу

Продовження таблиці 5

1	2
(2)Екологічне маркування	Б. Заява, що описує ефект впливу на навколишнє середовище під час добування сировини, виробництва, розподілу або постачання, використання й утилізації продукції
(3) Екологічний аудит	В. Діяльність, спрямована на визначення потреб споживачів, формування продукту, створення й утримання попиту, усталення ринкової політики
(4) Маркетинг	Г. Засіб управління, який надає систематичну, періодичну, об'єктивну й задокументовану оцінку системи управління та процесів, спрямованих на охорону навколишнього середовища, щоб підвищити ефективність та полегшити контроль за діяльністю компанії, що впливає на довкілля; а також оцінювати узгодженість діяльності компанії з екологічною політикою (за визначенням Ради Європейського союзу)
(5) Екологічний інжиніринг	Д. Ринково зорієнтована складова загальної системи управління підприємством, корпорацією, що має за мету досягнення екологічної вигоди або прибутку із застосуванням ринкових механізмів; це система, яка забезпечує реалізацію екологічної політики підприємства і спрямована на екологізацію загальних функцій управління
(6) Екологічний менеджмент	Ж. Техніко-економічне обґрунтування комплексу заходів щодо екологічної модернізації виробництва з проведення, за необхідності, попередніх технологічних досліджень на пілотному (експериментальному) устаткуванні

Теми рефератів

1. Екологічний менеджмент: погляди науковців.
2. Інструменти фінансово-економічного регулювання природокористування в умовах поглиблення інституціональних трансформацій.
3. Використання інструментів екологічного маркетингу в реалізації концепції сталого розвитку регіону.

Рекомендована література: [26–36, 41].

Тема 2.3 Вимоги Європейського регламенту з екологічного управління та аудиту, на прикладі міжнародних та національних стандартів ISO 14001 та ISO 14004

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти вимоги Європейського регламенту з екологічного управління та аудиту, міжнародні серії ISO 14001 та ISO 14004 та імплементація у національні стандарти.

Система нормативної регламентації екологічного управління – міжнародні (світові), регіональні (європейські) і національні (державні, корпоративні, місцеві, громадські) вимоги до систем екологічного управління. проведення необхідних вимірювань, щоб запобігти або припинити процес забруднення, де можливо знизити рівень забрудненості, звести до мінімуму кількість відходів, здійснити економію ресурсів; вимірювання мають враховувати прагнення до більшої екологічної чистоти технологій.

Питання для самостійного вивчення

1. Які існують можливості розвитку економіки на основі інновацій різного ступеня екологічної безпеки та економічної ефективності?
2. Охарактеризуйте стадії еволюції екологічних потреб.
3. Охарактеризуйте основні інтереси споживачів, виробників екологічних інновацій, суспільних і державних інститутів.
4. Розкрийте поняття попиту і пропозиції на первинному та вторинному ринку екологічних інновацій.

Виконання практичного завдання

Завдання. Стандартна серія ISO 14000 – «Управління навколишнім середовищем» є однією з найбільш значних міжнародних природоохоронних ініціатив та нараховують більше 20 стандартів. ISO – назва Міжнародної неурядової організації із стандартизації, яка була створена з метою розробки стандартів, правил і інших аналогічних документів з охорони навколишнього природного середовища. Всі стандарти ISO є добровільними, вони можуть затверджуватися як обов’язкові на національному рівні чи в межах окремих підприємств. Дотримання стандартів ISO (ДСТУ ISO в Україні) сприяє виробництву товарів найвищої якості і впровадженню систем екологічного менеджменту. Впровадження системи стандартів ISO 9000 «Управління якістю», ISO 14000 «Управління навколишнім середовищем», OHSAS 18001 «Безпека життєдіяльності» підприємства можуть отримати можливість виїсти на міжнародні ринки (наприклад, на ринки ЄС допускаються підприємства, які сертифікували системи менеджменту якості за вказаним стандартом ISO 9000). Стандарти серії ISO 14000 розроблені Технічним комітетом 207 (TC 207) з урахуванням стандартів системи менеджменту якості продукції (ISO 9000). Головним документом з серії стандартів ISO 14000 вважається ISO 14001. Впровадження систем

екологічного менеджменту на підставі вимог ISO 9000 та ISO 14001 сприяє удосконаленню екологічного управління в Україні.

Ключовим поняттям серії ISO 14000 є поняття системи екологічного менеджменту на підприємстві. Тому центральним документам стандарту вважається ISO 14001 – «Специфікації і посібник з використання систем екологічного менеджменту». Всі інші документи розглядаються як допоміжні – наприклад ISO 14004 містить більш розгорнутий посібник зі створення системи екологічного менеджменту, серія документів 14010 визначає принципи аудиту СЕМА. Стандарт ISO 14001 встановлює вимоги до системи екологічного менеджменту, що дозволить будь-якому підприємству сформулювати екологічну політику і мету відповідно до вимог природоохоронного законодавства своєї країни. У стандарті наведені основні поняття і визначення, а також пропонуються рекомендації в сфері екологічної політики і системи екологічного менеджменту. Відповідно до наведених рекомендацій будь-яке підприємство може створити систему екологічного менеджменту.

Проаналізувати нормативну базу, що регламентує суспільні відносини в галузі управління навколишнім середовищем; розглянути види екологічних програм і специфіку їх розробки; ознайомитись із порядком обґрунтування необхідності розроблення екологічних програм; ознайомтесь із нормативно-правовими актами, що регламентують порядок впровадження стандартів серії ISO 14000 на об'єктах; з'ясуйте, чим відрізняються між собою норми системи стандартів ISO 14000 та ISO 9000.

Теми рефератів

1. Забезпечення збалансованого розвитку економічної системи в контексті підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки.
2. Сучасні тенденції розвитку екологізації світової торгівлі.

3. Пріоритетні галузі економіки України: стан та перспективи розвитку.

Рекомендована література: [25–36].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3 МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД В УПРАВЛІННІ ДОВКІЛЛЯМ

Тема 3.1 Індикатори всесвітньої програми дій на XXI століття

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти кількісні та якісні показники рівня реалізації всесвітньої програми дій на XXI століття. Розрахунок значень індикаторів: екологічних, економічних, соціальних. Побудова ієрархічної моделі Т. Сааті з використанням програмного продукту.

Питання для самостійного вивчення

1. Загальна характеристика різних видів ієрархій.
2. Домінантна ієрархія, особливості її побудови.
3. Принцип дискримінації і порівняльних суджень.
4. Оцінка узгодженості суджень.

Виконання практичного завдання

Завдання 1. Основою програмно-аналітичного методу є метод аналізу ієрархії (МАІ), розроблений відомим американським математиком Томасом Сааті. Згідно з цим методом вибір пріоритетних рішень здійснюється за допомогою парних порівнянь.

За допомогою цього методу можна порівняти відносну важливість будь-яких кількісно невизначених факторів.

Основною перевагою цього методу є те, що він є безрозмірним і не виникає проблем при приведенні до однакових одиниць виміру.

Досвід показав, що при проведенні парних порівнянь, в основному, ставляться запитання: «Який з елементів є важливішим? Який найвірогідніший? Який з них найпривабливіший?».

МАІ є систематичною процедурою ієрархічного представлення елементів, що визначають суть будь-якої проблеми. Існує кілька видів ієрархій:

- домінантні – схожі на перевернуте дерево;
- холархії – з оберненим зв'язком;
- модулярні – від простого до складного.

Призначення методу аналізу ієрархій (МАІ) – це підтримка прийняття багатоцільових багатокритеріальних рішень при виборі одного з множини об'єктів (варіантів рішень, стратегій тощо).

Метод аналізу ієрархій Т. Сааті проводиться за такою схемою:

- структурування проблеми вибору у вигляді ієрархії або мережі; цей етап МАІ потребує дискусій, у результаті яких вибираються множини цілей (чинників), критеріїв та альтернативних рішень (стратегій). Вибрані множини повинні відображати весь діапазон переваг і сприйнятів учасників (експертів), при цьому не є обов'язковою їх згода щодо всіх компонентів проблеми. Вирішальною є їх згода відносно вершини проблеми;

- установка пріоритетів критеріїв та оцінка кожної з альтернатив за критеріями; найпоширенішим (з погляду практичного використання) є метод попарних порівнянь, згідно з яким будується множина матриць попарних порівнянь. Для цього в ієрархії виокремлюють елементи двох типів: елементи-«батьки» та елементи-«нащадки».

Методом попарного порівняння альтернатив не завжди можна ефективно скористатись в деяких практичних ситуаціях:

- експерту можуть запропонувати для аналізу понад дев'ять альтернатив. У такому випадку побудова однорідних матриць попарних порівнянь ускладнюється. Це пов'язано з фізичними обмеженнями інтелекту людини;

- альтернативи можуть надходити до експерта для порівняння не одночасно, а через певні проміжки часу. В цій ситуації неможливо попарно порівняти об'єкти;

- обчислюються коефіцієнти важливості для елементів кожного рівня. При цьому перевіряється узгодженість суджень;

- підраховується комбінований ваговий коефіцієнт і визначається найкраща альтернатива.

МАІ базується на принципах. Принцип ідентичності та декомпозиції передбачає структурування проблеми у вигляді ієрархії, що є першим етапом використання МАІ. Побудова ієрархії починається з накреслення відносно складної проблеми дослідження. У найпростішому вигляді ієрархія будується, починаючи з вершини, в якій розміщується глобальна (узагальнена інтегрована) ціль, через проміжкові рівні (підцілі, чинники, критерії тощо) до найнижчого рівня, яким зазвичай є перелік альтернативних рішень (стратегій).

Вирішуючи задачу методом аналізу ієрархій, необхідно провести структурування проблеми у вигляді ієрархії (рис. 4).

Ієрархія будується з вершини, що є метою з точки зору управління. На рівні, підпорядкованому вершині, розташовуються критерії, від яких залежать подальші рівні. На найнижчому рівні знаходиться перелік альтернатив або варіантів рішення.

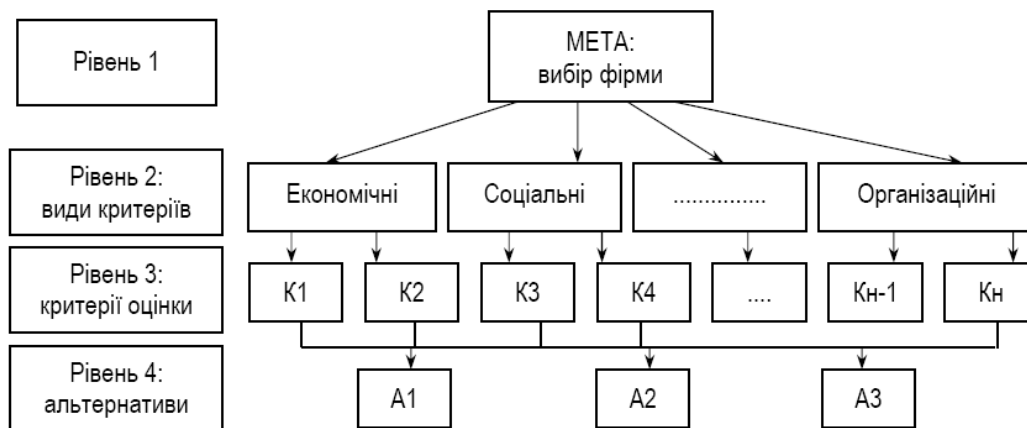

Рисунок 4 – Зображення проблеми у вигляді ієрархії

У МАІ кожен елемент заданого рівня функціонує як критерій для всіх елементів нижнього рівня. Елементи нижнього рівня порівняні попарно щодо елементів попереднього рівня. Для аналізу «вартість – ефективність» необхідно побудувати дві ієрархії: одну для витрат, іншу для вигод з одними і тими ж альтернативами на нижньому рівні.

Програмна система підтримки прийняття оптимальних рішень.

Діалогова система призначена для підтримки прийняття рішень у різних сферах людської діяльності. Є незамінним помічником для керівників фірм, підрозділів, лабораторій, усім, хто прагне або змушений за родом своєї діяльності приймати обґрунтовані раціональні рішення.

Програмна система базується на зарекомендував себе на практиці Метод Аналізу Ієрархій (МАІ). Основне призначення методу – вирішення слабоструктурованих завдань прийняття рішень.

Систему від своїх аналогів відрізняє діалоговий інтерфейс, адаптований під особливості МАІ і сприйняття користувача. Програма містить діалогові засоби, що дозволяють отримувати найбільш повну інформацію про проведені попарних порівняннях і усувати можливі неузгодженості в матриці попарних порівнянь.

Завдання 2. Застосувавши МАІ, який дозволяє структурувати проблему вибору у вигляді ієрархії або мережі. Ієрархія будується з вершини (мети), через проміжні рівні-критерії до самого нижнього рівня, який в загальному випадку є набором альтернатив. Результатом застосування методу є обґрунтування виявлення відносного ступеня т.то інтенсивності взаємодії елементів в ієрархії та виявлення пріоритетної альтернативи серед інших.

Розробіть графічне представлення ієрархічної структури, що безпосередньо впливають на адекватність оцінки визначення вагових коефіцієнтів. Базуючись на методі аналізу ієрархії, який враховує здатність людини (експерта) порівнювати пари об'єктів (критеріїв), які не дуже відрізняються між собою, за шкалою, наведеною в таблиці 6, виконайте порівняння (у відповідності до варіанта)

Таблиця 6 – Шкала для попарного порівняння елементів ієрархії, що належать до одного рівня [37]

Ступінь важливості	Визначення
1	Рівна важливість
3	Помірна перевага одного над іншим
5	Значна перевага
7	Сильна перевага
9	Безумовна (абсолютна) перевага
2, 4, 6, 8	Проміжні значення між двома сусідніми судженнями
Обернені величини (1;1/2; 1/3; 1/4; 1/5; 1/6; 1/7; 1/8; 1/9)	Якщо при порівнянні однієї альтернативи з іншою отримано одне з вищевказаних чисел (наприклад 5), то при порівнянні другої альтернативи з першою одержимо обернену величину (тобто 1/5)

Якщо при порівнянні однієї альтернативи з іншою отримано одне з вищевказаних чисел (наприклад 5), то при порівнянні другої альтернативи

з першою одержимо обернену величину (тобто 1/5).

Експерту послідовно пропонують порівняти можливі пари критеріїв, при цьому задають питання типу: «Чи існує зв'язок між даним критеріями»? якщо відповідь «Так» то відповідно задається питання «Наскільки один критерій має більшу перевагу над іншим відповідно до мети»? Відповідно будують матрицю порівнянь, для чого порівнюємо альтернативу зі строки з альтернативою зі стовбцю за кожним з критеріїв. Один з можливих варіантів результатів парних порівнянь наведено в таблиці 7.

Таблиця 7 – Матриця парних суджень елементів другого рівня щодо головної мети

	Штатна ситуація	Аварія каналізація	Аварія ПСВ	Пріоритет
Штатна ситуація	1	2	4	0,5841
Аварія каналізація	1/2	1	1	0,2318
Аварія ПСВ	1/4	1	1	0,184

Відповідно до поставленої мети, з урахування критеріїв різних рівнів визначається альтернатива при заданих параметрах.

Завдання 3. Схематизація моделі збалансованого розвитку України – 2030. Реалізація таких завдань для України уможлиблюється за умови переходу до моделі збалансованого розвитку, виходячи з потреб розвитку національної економіки, а саме:

- високотехнологічних виробництв;
- справедливого розподілу;
- збалансованого обміну та споживання.

Спираючись на принципи: розумного, збалансованого, всеохопного зростання; через: знання та інновації; ефективного використання ресурсів; стимулювання економіки; використовуючи такі механізми, як: суспільний договір; розумне врядування; мережевізація національної економіки; стимулювання економічної активності; розвиток креативної економіки; ефективна реалізація людського й соціального капіталу; диверсифікація фінансового забезпечення; стійка інвестиційна безпека.

Використовуючи, цю логіку, сценарії розвитку України, запропонованих як українськими, так і міжнародними експертами (сценарій «Збалансований розвиток» за проєктом «Форсайт 2016» та сценарій Всесвітнього економічного форуму в Давосі «Початок сприятливого циклу»), розроблено схему «Модель збалансованого розвитку України – 2030».

Розробіть структурно-логічну схему моделі збалансованого розвитку України.

Теми рефератів

1. Стратегія «побудови нових стратегічних потужностей через посилення існуючого потенціалу».
2. Суспільний договір (рамкові правила, соціальна відповідальність сторін).
3. Стратегічний сценарій для України «Початок сприятливого циклу».

Рекомендована література: [30, 32, 37, 38].

Тема 3.2 Міжнародні організації і правові механізми співпраці щодо охорони довкілля і відновлення навколишнього середовища

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти підходи та можливості щодо участі наукових закладів і приватного сектора, місцевих груп і громад щодо охорони довкілля і відновлення навколишнього середовища.

Питання для самостійного вивчення

1. Угоди, що стосуються тих чи інших аспектів екологічної проблематики.
2. Стратегія модернізації України.
3. Пріоритети світових центрів науково-технічного розвитку.
4. Горизонти збалансованого розвитку для України.

Виконання практичного завдання

Основними напрямками співробітництва з міжнародними організаціями є:

- охорона біологічного різноманіття;
- охорона транскордонних водотоків і міжнародних озер;
- зміна клімату;
- охорона озонового шару;
- охорона атмосферного повітря;
- поводження з відходами;
- оцінка впливу на довкілля.

ПРООН (UNDP) – орган оперативної діяльності ООН, є найбільшим міжнародним каналом надання багатосторонньої технічної та передінвестиційної допомоги країнам. Діяльність ООН в Україні розпочалась 6 жовтня 1992 року після укладення Угоди між Урядом

України та ООН про відкриття Представництва ООН у Києві. 18 червня 1993 року було підписано Угоду між Урядом України та Програмою розвитку ООН (ПРООН), яка регламентує діяльність представництва ПРООН в Україні та обов'язки сторін. Крім того, діяльність ООН в Україні регламентує Конвенція про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН від 21 листопада 1947 року.

ЮНЕП (англ. UNEP United Nations Environment Programme) (ЮНЕП) – Програма ООН з навколишнього середовища створена у 1972 році після Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища. ЮНЕП є основним органом ООН у сфері охорони навколишнього середовища, який покликаний забезпечувати керівництво і сприяти співробітництву в інтересах навколишнього середовища шляхом стимулювання діяльності, інформування та надання допомоги з метою покращення якості життя. ЮНЕП визначає політику та координує діяльність з питань навколишнього середовища та відповідає за природоохоронний компонент сталого розвитку.

ЮНІДО – 8 грудня 1995 року між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй з промислового розвитку укладено Угоду про співробітництво в сфері промислового розвитку. Означена Угода окреслила рамки, типи членів ЮНІДО (UNIDO) з 1995 року можливого співробітництва, а також визначила пріоритетні сфери співробітництва: залучення іноземних інвестицій у промисловість; захист навколишнього середовища та збереження природних ресурсів; впровадження ресурсозберігаючих технологій; реструктуризацію економіки та розвиток приватного сектора, включаючи приватизацію державних підприємств; передачу технологій, включаючи промислову та технологічну інформацію; розвиток усіх форм промислового бізнесу; розвиток людських ресурсів, включаючи підготовку персоналу для промисловості.

ЮНЕСКО (UNESCO) – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). ЮНЕСКО є міжнародною міжурядовою організацією, спеціалізованою установою ООН. Офіційно існує з 4 листопада 1946 року, коли набрав чинності (після ратифікації двадцятьма країнами) її Статут, підписаний 16 листопада 1945 р. представниками 44 держав на установчій конференції у Лондоні. ЮНЕСКО змінила Міжнародний інститут інтелектуальної співпраці, заснований 9 серпня 1925 р.

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ, англ. Organization for Security and Co-operation in Europe, OSCE), раніше називалася Народою з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ). Її було започатковано як політичний консультативний орган, до якого ввійшли країни Європи, Центральної Азії та Північної Америки. У січні 1995 року вона набула статусу міжнародної організації. Внаслідок розпочатого у 1972 році процесу НБСЄ, у 1975 році було ухвалено Гельсінський Заключний акт. Цей документ охоплює широке коло стандартів міжнародної поведінки та зобов'язань, що регулюють відносини між державами-учасницями, заходів зміцнення довіри між ними, особливо в політично-військовій сфері, поваги до прав людини і основних свобод, а також співпраці в економічній, культурній, технічній та науковій галузях.

НАТО – це міжурядова організація, у якій усі держави-члени повною мірою зберігають суверенність і незалежність. На сучасному етапі зусилля Альянсу спрямовані, передусім, на підтримку міжнародного миру й безпеки, протидію новим викликам і загрозам, гарантування стабільності й добробуту її країн-членів. 4 квітня 1949 року США, Канада, Велика Британія, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Данія, Ісландія, Португалія підписали у Вашингтоні Північноатлантичний договір (через це його часто називають Вашингтонським договором) і таким чином утворили Організацію Північноатлантичного договору

(NATO – North Atlantic Treaty Organisation), яку також називають Північноатлантичним альянсом. Кожна з держав приєдналась до нього добровільно після публічного обговорення і внутрішньої парламентської процедури. У 1952 році до НАТО ввійшли Греція і Туреччина, у 1982 – Іспанія, в 1999 – Польща, Чехія та Угорщина, в 2004 р. – Латвія, Литва, Естонія, Словенія, Болгарія, Румунія і Словаччина, а в 2009 році – Албанія та Хорватія.

СТО – Світова організація торгівлі (СОТ) (англ. World Trade Organization, WTO) – це провідна міжнародна економічна організація, членами якої вже є 153 країни, на долю яких припадає близько 96 % обсягів світової торгівлі; її функціями є встановлення правил міжнародної системи торгівлі і вирішення спірних питань між країнами-членами, що підписані під близько 30-ма угодами організації. Після приєднання ряду країн, які зараз є кандидатами на вступ, у рамках СОТ здійснюватиметься майже весь світовий торговельний оборот товарів та послуг.

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку (Євробанк, ЄБРР) – міжнародний фінансово-кредитний інститут, який надає допомогу країнам від

Центральної Європи до Центральної Азії для проведення ринкових реформ, активного інтегрування економік цих країн у міжнародні господарські зв'язки. Створений у 1991 році (штаб-квартира в Лондоні).

ЄІБ – Європейський інвестиційний банк створено відповідно до договору про створення Європейського економічного співтовариства від 25 березня 1957 року, підписаного у Римі країнами-засновниками, серед яких: Бельгія, Данія, Греція, Іспанія, Франція, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Велика Британія і Північна Ірландія. Згідно зі Статутом, ЄІБ є юридичною особою, його завдання полягає в наданні кредитів для реалізації інвестиційних проєктів, залучаючи необхідні фінансові ресурси на ринку капіталу та використовуючи власні

ресурси. ЄІБ надає позики і гарантії для фінансування проєктів у пріоритетних секторах економіки.

ЄЕА – Метою Європейської екологічної агенції є забезпечення незалежною інформацією про стан навколишнього середовища. Це основна інформаційна база для тих, хто залучений до розвитку, прийняття, проведення і оцінювання екологічної політики, а також для громадськості. ЄЕА координує Європейську мережу інформації та спостереження за довкіллям (далі – Eionet), метою якої є вироблення індикаторів, надання рекомендацій та інформації в сфері охорони навколишнього природного середовища. ЄЕА збирає й аналізує дані про стан навколишнього природного середовища в країнах-членах ЄС, партнерів ЄС та міжнародних організацій.

ГЕФ – Глобальний Екологічний Фонд – це міжнародна організація, створена в 1991 році в ході підписання резолюції Радою виконавчих директорів Світового банку і відповідними домовленостями між Програмою розвитку ООН (ПРООН) та програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), членами якої є 182 держави, міжнародні інституції, неурядові організації (НУО) і приватні компанії. Дана організація працює заради покращення стану глобального навколишнього середовища шляхом підтримки національних ініціатив зі сталого розвитку. ГЕФ надає гранти для різних типів проєктів, починаючи від кількох тисяч до кількох мільйонів доларів. Це повномасштабні проєкти, середньорозмірні, програмні підходи і стимулюючі заходи.

Завдання. Розробити системі заходи стимулювання розвитку України та її співпраці з міжнародними організаціями. Важливість притоку прямих іноземних інвестицій та очікуваний результат. Описати інвестиційну привабливість країни: синергію напрямів впливу.

Теми рефератів

1. Створення стратегічних потужностей через посилення існуючого потенціалу України.

2. Завдання сучасної державної політики, виконання якого уможливають узгодженість із суспільством та прозорість в ухваленні політичних рішень.

3. Доцільність імплементації в систему державного управління сучасного концепту Good Governance – розумного врядування, на основі якого можливе не лише повне перезавантаження структури й механізмів державного управління.

Рекомендована література: [1–33].

Тема 3.3 Міжнародна співпраця в царині збалансованого розвитку населених пунктів

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти підходи до вдосконалення комплексного управління. Участь України у міжнародній екологічній діяльності, детальний огляд, формулювання пропозицій з розширення кола співробітництва.

Питання для самостійного вивчення

1. Напрями вдосконалення комплексного управління.
2. Міжнародна екологічна діяльність України.
3. Екологічна Конституція Землі та її основні концептуальні засади.

Виконання практичного завдання

Завдання 1. Проаналізувавши чинну модель щодо курсу на побудову розумного, стійкого, збалансованого і всеохопного зростання,

визначивши системні помилки проголошених стратегій і програм розвитку, з'ясувавши причини відсутності помітних результатів, можна визначити, що попередня застаріла соціально-екологічна, політична та економічна парадигми є ключовим гальмівним чинником, який не дає змоги Україні досягати високих горизонтів розвитку та провокує стрімке падіння до рівня сировинного приросту розвинених країн. Спираючись на дослідження та результати системного аналізу соціально-економічних процесів, проведених провідними експертами та дослідницькими університетами, необхідно визначити перелік головних гальмівних чинників, усунення яких створить передумови для амбітного стрибка України.

Завдання 2. У суттєвому зменшенні впливу цих критичних гальмівних чинників має полягати антикризова програма. Розробіть та опишіть програму першочергових кроків. Завдяки новому для України сценарному підходу запропонуйте модель інноваційного розвитку, яка має стати основним інструментом для подальших розрахунків та деталізацій спеціалізованих програм розвитку України.

Завдання 3. Пов'яжіть терміни з їх визначеннями (табл. 8).

Таблиця 8 – Терміни та визначення

Термін	Визначення
1	2
Інноваційна діяльність (інноваційний процес) (1)	А. Фонд фінансових ресурсів, створених з метою фінансування найновіших науково-технічних розробок і проєктів, джерелом яких є спонсорські внески фірм, банків
Маловідходна технологія (2)	Б. Це використання передових досягнень науки і техніки, технології в господарстві, виробництві з метою підвищення ефективності і якості виробничих процесів, кращого задоволення потреб людей
Портфельні інвестиції (3)	В. Технологія, що дозволяє отримати мінімум відходів і викидів
Технологія (4)	Г. Фактор виробництва, наукові методи досягнення практичних цілей. Сукупність способів обробки або переробки сировини, матеріалів та напівфабрикатів. Опис способів обробки (переробки) у вигляді карт, креслень, графіків, конструкцій тощо

Продовження таблиці 8

1	2
Науково-технічний прогрес (5)	Д. Інвестиції, які не можуть забезпечити їх власникам контроль над підприємством
Технології безвідходні (6)	Е. Сукупність технічних, технологічних способів, методів і прийомів переробки сировини, матеріалів, що забезпечує повне їх використання на даному підприємстві для виробництва кінцевої продукції без будь-яких відходів
Інноваційний фонд (7)	Є. Процес створення, впровадження та поширення інновацій

Теми рефератів

1. Передумови інвестицій, які можуть забезпечити їх власникам контроль над підприємством та науково-технічний прогрес.
2. Механізм формування ринку екологічних інновацій.
3. Мотиваційний механізм розвитку екологічно орієнтованої інноваційної діяльності.
4. Безвідходні технології як основний важіль раціонального природокористування.

Рекомендована література: [1–33].

МОДУЛЬ 2 ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4 ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Тема 4.1 Суть поняття підприємництва та об'єктивні засади

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти умови здійснення підприємницької діяльності. Економічну основу підприємництва та його передумови.

Екологічне підприємництво є формою підприємницької діяльності, що спрямоване на задоволення еколого-економічних потреб за рахунок продуктів, у загальній корисності яких визначальне значення має екологічна корисність, а компоненти екологічної системи розглядаються як фактори, що визначають еколого-економічні потреби.

Вплив на довкілля (англ. environmental impact) – будь-які наслідки для довкілля (позитивні або негативні), у тому числі для здоров'я населення, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, клімату, повітря, води, ландшафту, природних об'єктів, матеріальних активів, культурної спадщини (і взаємодія цих чинників). Екологізація – це напрямок вирішення проблеми захисту довкілля від згубного антропогенного впливу. Це також головний напрямок взаємовідносин у системі «суспільство-природа». Екологічна збалансованість – підтримання таких видів діяльності, які сприяють поліпшенню якості довкілля в довгостроковій перспективі. Екологічна збалансованість стосується потенційної довговічності систем, що підтримують життєдіяльність людства (планетна кліматична система, системи сільського господарства,

виробництва, лісового й рибного господарства, людські спільноти загалом, а також різні системи, від яких вони залежать).

Сталий розвиток (англ. sustainable development):

1) розвиток, який дає змогу задовольнити потреби теперішніх поколінь і залишає можливість майбутнім поколінням задовольнити їхні потреби (визначення Комісії Брундтланд);

2) розвиток країн і регіонів, коли економічне зростання, матеріальне виробництво та споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, що визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення та підтримувати життєдіяльність теперішніх і майбутніх поколінь.

Термін «збалансований розвиток» дає можливість зробити наголос на необхідності постійно знаходити розумний баланс між економічною, соціальною та екологічною складовими розвитку, не надаючи переваги якійсь одній із них. Збалансованість – характеристика процесу або стану, що може підтримуватися на певному рівні безкінечно довго. Екологічна збалансованість стосується потенційної довговічності систем, що підтримують життєдіяльність людства, таких як планетна кліматична система, системи сільського господарства, виробництва, лісового й рибного господарства, людські спільноти загалом, а також різні системи, від яких вони залежать.

Циркулярна економіка (англ. circular economy) – економіка, у якій: цінність продуктів і матеріалів зберігається якомога довше; використання ресурсів та утворення відходів зведено до мінімуму; ресурси зберігаються тоді, коли продукт досягає кінця свого життєвого циклу, щоб бути повторно використаними для створення подальшої цінності. Це – загальна назва діяльності, спрямованої на енергозбереження, регенеративне екологічно чисте виробництво та споживання.

Питання для самостійного вивчення

1. Зарубіжний досвід щодо розвитку екологічного підприємництва.
2. Поняття місія підприємства.
3. Які проблеми визначення та обґрунтування цілей діяльності підприємств.

Завдання для самостійної роботи

Завдання 1. Провести дослідження та підготувати доповідь, щодо розвитку зеленого бізнесу будь-якої країни.

Завдання 2. За даними статистичних довідників визначити розмір сектору екологічних товарів і послуг в Україні за десятиріччя. Побудувати графік та проаналізувати його. Зробити прогноз стосовно зростання цього сектору.

Виконання практичного завдання

Завдання. Умови виконання роботи. Заповнити таблицю Лінія поведінки представників екологічного підприємництва (табл. 9). Проаналізувати дані таблиці та зробити висновки.

Таблиця 9 – Лінія поведінки представників екологічного підприємництва

Вид підходу	Правовий підхід	Ринковий підхід	Активний підхід

Теми рефератів

1. Охарактеризуйте зарубіжний досвід щодо розвитку зеленого бізнесу.

2. Зміст бізнес-можливостей, передбачених переходом до зеленої економіки.

3. Екологічна економіка, як сучасне інтегральне бачення.

Рекомендована література: [42–45].

Тема 4.2 Територіальні особливості організації підприємництва в Україні

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти форми організації та конкуренція як засіб реалізації підприємництва. Фізико-географічні особливості організації екологічного підприємництва в Україні.

Термін «конкуренція» походить від латинського слова «concurrentia», що означає змагання, суперництво. У підприємницькій практиці суперництво розгорається між виробниками за ринок збуту товарів, завоювання певного сегмента ринку. Воно може також мати місце і між окремими підприємцями, менеджерами, іншими особами, заінтересованими в досягненні певної мети кожний для себе. Конкуренція завжди пов'язана з обмеженістю інтересів підприємця, його дій на ринку з боку інших підприємців. Вона виступає як зовнішня спонукальна сила, яка змушує кожного підприємця в найкращий спосіб вести свій бізнес: одержувати найбільш вигідні умови виробництва й збуту товарів, найбільший прибуток, дбати про подальший розвиток підприємства.

Питання для самостійного вивчення

1. Поняття ринку та конкурентоспроможності.
2. Конкурентоспроможність товару та її показники.

3. Визначення конкурентоспроможності товару.

Завдання для самостійної роботи

Завдання. Дослідити закономірності розвитку екологічного підприємництва на сільських територіях. В Україні екологічне підприємство на сільських територіях містить три складові – туризм, виробництво і вирощування. За даними статистичних довідників представити обсяги кожної складової за останні 5 років у вигляді графіку. Зробити висновки щодо динаміки показників.

Виконання практичного завдання

Завдання. Умови виконання роботи. «Який макрорегіон в Україні отримує найбільше доходів від розвитку екологічного підприємництва? За рахунок чого? Зробити пропозиції по застосуванню позитивного досвіду.

Теми рефератів

1. Труднощі та інструменти економічної політики.
2. Зміст агротуризму в Україні?
3. Додаткові джерела доходу в екологічних поселеннях?

Рекомендована література: [39, 48, 50].

Тема 4.3 Бізнес середовище екологічного підприємництва

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти поняття «підприємницька ідея». Організаційно-правові та інтеграційні форми підприємництва. Бізнес

середовище екологічного підприємництва.

Кластер – галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють з науковими й освітніми установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та сприяння економічному розвитку регіону.

Ланцюг цінності (англ. value chain) – сукупність заходів, які компанія, що працює в певній галузі, реалізує, аби доставити цінний продукт чи послугу на ринок. Ланцюг цінності охоплює всі види діяльності підприємства. У традиційній бізнес-моделі – це такі види діяльності: розроблення, виробництво, маркетинг, збут і підтримка компанією своїх продуктів. Заінтересовані сторони (англ. stakeholders) – групи осіб або особи, які мають інтерес, залучені чи перебувають під впливом політики або плану уряду, громади чи підприємства. Цей термін поширюється на групи, організації (формальні й неформальні, державні та громадські) та осіб, яким належить важлива частка в процесі регіонального розвитку й управління, незалежно від того, якою саме є ця частка. Циркулярний (невичерпний) бізнес, або зелений бізнес – діяльність яка має мінімальний негативний вплив на глобальне або місцеве середовище, суспільство або економіку – це бізнес який прагне поєднати у собі екологічне відношення до довкілля, справедливе ставлення до працівників та економічний успіх.

Зелений офіс – це концепція управління організацією, яка дозволяє зменшити її негативний вплив на довкілля шляхом раціонального використання та максимального збереження ресурсів та енергії. Філософією зеленого офісу може скористатися будь-яка компанія, незалежно від її розміру, сфери діяльності або фінансового стану. Концепція зеленого бізнесу передбачає відповідальне ставлення до споживання та повторне використання ресурсів. Перехід до практик

зеленого бізнесу вбачається доволі актуальним як для високорозвинених країн, так і для тих, що розвиваються, задля мінімізації впливу на довкілля та сприяння сталому розвитку й економічному зростанню.

Досвід країн ЄС свідчить, що ринок вторинної сировини є прибутковим. Зелені практики показують, що потрібно значно менше енергії на переробку пластику, ніж на його нове виготовлення. Це дозволяє зменшувати затрати на виробництво і стимулює заощадження підприємствами коштів.

Питання для самостійного вивчення

1. Тенденції і проблеми екологічного підприємництва в Україні
2. Практичні напрямки для впровадження екологічного підприємництва в Україні.
3. Стратегічна мета розвитку малих підприємств у сфері зеленого туризму в Україні.

Завдання для самостійної роботи

Завдання. Дослідити та детально визначити критерії, функції та форми прояву екологічного підприємництва.

Проаналізувати та визначити переваги та проблеми, пов'язані з екологічним підприємництвом. Порівняти їх кількість, зробити висновки.

Виконання практичного завдання

Завдання 1. Умови виконання роботи. Користуючись офіційними інформаційними ресурсами навести у вигляді таблиці переваги та проблеми, пов'язані з екологічним підприємництвом. Порівняти їх, зробити висновки.

Завдання 2. Умови виконання роботи. Знайдіть на інтернет-ресурсах закони, що містять інформацію щодо суб'єктів малого та великого

підприємництва. Порівняйте характеристики мікро-, малих, середніх і великих підприємств, показники занесіть у таблицю 10.

Таблиця 10 – Характеристики мікро-, малих, середніх і великих підприємств

Вид підприємства	Середня кількість працівників, осіб	Річний дохід, євро/грн
Мікропідприємство		
Мале підприємство		
Середнє підприємство		
Велике підприємство		

Теми рефератів

1. Концепція управління організацією, яка дозволяє зменшити її негативний вплив на довкілля.
2. Сукупність заходів, які компанія, що працює в певній галузі, реалізує, аби доставити цінний продукт чи послугу на ринок.
3. Ринок вторинної сировини – досвід країн ЄС.

Рекомендована література: [44–46].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5 ОРГАНІЗАЦІЙНА ПІДТРИМКА ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Тема 5.1 Державне регулювання підприємницької діяльності Концепція природокористування як сфера ринкових відносин

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти співробітництво у сфері навколишнього середовища розглядається як один із пріоритетних напрямків у відносинах між Україною і Європейським Союзом. Головним документом, що визначає основи співпраці України та Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища, є Угода про партнерство і співробітництво між Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами і Україною, підписана у 1994 році. В Угоді, зокрема, говориться, що Сторони «розвивають та зміцнюють співробітництво між ними в галузі охорони навколишнього середовища та охорони здоров'я». (ст. 63 (1)). Метою такого співробітництва є боротьба з погіршенням стану навколишнього середовища, яка охоплює такі питання: ефективний моніторинг рівнів забруднення й оцінка стану навколишнього середовища; система інформації про стан навколишнього середовища; боротьба з локальним, регіональним і транскордонним забрудненням атмосферного повітря та води; відновлення природного стану навколишнього середовища; стале, ефективне й екологічно безпечне виробництво та використання енергії; безпека підприємств; класифікація та безпечне використання хімічних речовин; якість води; зменшення обсягів, утилізація і безпечне знищення відходів, а також виконання положень Базельської конвенції; вплив, який здійснює навколишнє середовище на сільське господарство, ерозія ґрунтів та хімічне забруднення; захист лісів; збереження біологічної різноманітності, територій, що охороняються, а

також раціональне використання біологічних ресурсів та управління ними; планування землекористування, включаючи будівництво й міське планування; застосування економічних і фінансових важелів; глобальні кліматичні зміни; екологічна освіта та виховання; виконання Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті.

Співробітництво здійснюється шляхом планування заходів з подолання наслідків катастроф та інших надзвичайних ситуацій; обміну інформацією та експертами; проведення спільної дослідницької діяльності; удосконалення законодавства в напрямку стандартів Співтовариства; співробітництва на регіональному та міжнародному рівнях; розробки стратегії, зокрема щодо глобальних кліматичних проблем з метою досягнення сталого розвитку; дослідження впливу на навколишнє середовище. Створено ряд двосторонніх інституцій, що забезпечують базу для прийняття подальших відповідних рішень. Одним із важливих елементів інтеграції України в ЄС є приведення законодавства України у відповідність до стандартів права ЄС. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу полягає у поетапному прийнятті та впровадженні нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням законодавства Європейського Союзу.

Питання адаптації законодавства України до стандартів ЄС постало на порядку денному після підписання Угоди про партнерство і співробітництво. Згідно зі статтею 51(1) Угоди про партнерство і співробітництво, «важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною і Співтовариством є зближення існуючого і майбутнього законодавства України із законодавством ЄС. Україна вживе заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність до законодавства Співтовариства».

Питання для самостійного вивчення

1. Чому, на вашу думку, Європейський Союз зацікавлений у співпраці з Україною у сфері охорони довкілля?
2. Який стан відповідності законодавства України законодавству Європейського Союзу в сфері охорони довкілля на даний момент?
3. Як можна використати досвід країн Східної Європи у процесі адаптації законодавства України до законодавства ЄС?

Завдання для самостійної роботи

Завдання. Дослідити державну систему регулювання підприємницької діяльності та Концепцію природокористування як сферу ринкових відносин. Загальні положення. Функції та ієрархію державної системи регулювання підприємницької діяльності. Органи загального та спеціального регулювання підприємницької діяльності. На основі проведеного аналізу, визначити напрями удосконалення та оптимізації комунікації між органами різних рівнів системи регулювання підприємницької діяльності.

Виконання практичного завдання

Завдання. Умови виконання роботи. Заповнити таблицю 11 щодо рівнів наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Таблиця 11 – Наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу

Нормативно-правові акти ЄС	Законодавчі акти України	Рівень наближення
1	2	3
Загальні питання		
Рекомендація Ради 75/436/Euratom, ECSC, ЄЕС принцип «забруднювач платить»	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст.44)	
Директива Ради 90/313/ЄЕС доступ до інформації екологічного характеру	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 6,9,25)	
Директива Ради 85/337/ЄЕС оцінка впливу на навколишнє середовище	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 26-30)	
Захист водних ресурсів від забруднення		
Директива Європейського Парламенту та Ради 2000/60/ЄС, що визначає дії Співтовариства в сфері захисту водних ресурсів	Водний Кодекс України зі змінами та доповненнями від 20 грудня 2001р. Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» від 10 січня 2002	
Директива Ради 75/440/ЄЕС	Закон України «Про загальнодержавну програму розвитку водного господарства» від 17 січня 2002 року	
Директива Ради 76/160/ЄЕС	Існує значна кількість під закон них актів, інструкцій та технічних вимог, що регламентують запобігання забруднення вод для використання у господарських цілях	
Директива Ради 76/464/ЄЕС	Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» регламентує санітарну охорону у сфері питної води та питного водопостачання.	
Директива Ради 80/68/ЄЕС	Кодекс України про надра, де є спеціальний розділ щодо регулювання питання запобігання забруднення підземних вод та підземних резервуарів.	

Продовження таблиці 11

1	2	3
Захист атмосферного повітря від забруднення		
Директива 96/61/ЄС про інтегроване запобігання забрудненню та контроль (IPPC)	Закони України: «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про охорону атмосферного повітря» зі змінами та доповненнями від 24.11.02р	
Директива Ради 96/62/ЄС від 27 вересня 1996 р. щодо експертизи та керування якістю повітря та її допоміжних директив (перша Дочірня Директива 1999/30/ЄС щодо обмеження рівнів вмісту NOx, SO2, Pb та PM10 у повітрі, з доповненнями згідно з Рішенням Комісії 2001/744/ ЄС; друга Дочірня Директива 2000/69/ЄС щодо граничних обсягів викидів бензину та чадного газу в повітря; третя Дочірня Директива Європейського Парламенту та Ради 2002/3/ЄС від 12 лютого 2002 р. щодо вмісту озону в повітрі).	Закон України щодо деяких змін відносно прийняття Закону України «Про атмосферне повітря» зі змінами та доповненнями від 24.11.2002 р	
Директива Ради 82/884/ЄЕС вміст свинцю в повітрі	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» Закон України «Про атмосферне повітря» зі змінами та доповненнями від 24.11.2002	
Директива Ради 84/360/ЄЕС запобігання забруднення повітря від промислових підприємств.	Закон України «Про атмосферне повітря» із змінами та доповненнями від 24.11.2002	
Директива Ради 89/369/ЄЕС запобігання забруднення повітря від нових сміттєспалювальних підприємств	Підзаконні акти та Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» із змінами та доповненнями 22.05.03 р	

Продовження таблиці 11

1	2	3
Рішення Ради 93/389/ЄЕС щодо запровадження у Співтоваристві механізму моніторингу викидів CO2 та інших газів, що викликають парниковий ефект	15 березня 1999 року Україна підписала Кіотський протокол, який є невід'ємною частиною Конвенції ООН щодо кліматичних змін. Головним завданням цієї конвенції є стабілізація викидів газів, що викликають парниковий ефект в атмосферному повітрі	
Директива Ради 70/220/ЄЕС щодо викидів від автотранспортних засобів	Закон України «Про атмосферне повітря» із змінами та доповненнями від 24.11.2002 р	
Захист навколишнього природного середовища від відходів		
Директива Ради 91/689/ЄЕС небезпечні відходи	Закон України «Про відходи» зі змінами та доповненнями від 07.03 02р; Закон України «Про небезпечні відходи» із змінами та доповненнями 18.01.2001 р	
Директива Ради 94/67/ЄС щодо спалювання небезпечних відходів	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 55)	
Директива Ради 1999/31/ЄС про захоронення відходів	Закони України: «Про охорону навколишнього природного середовища»; «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»; «Про поводження з радіоактивними відходами»: «Про металолом»; Кодекс України Про надра; «Про відходи»	

Продовження таблиці 11

1	2	3
Хімічні речовини, промислові ризики та біотехнологія		
<p>Директива Ради 96/82/ЄС щодо контролю за небезпеками внаслідок серйозних аварій, пов'язаних з викидами небезпечних речовин (Севезо II)</p>	<p>Закони України: «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст.65-66); «Про зону надзвичайної ситуації», Постанова Кабінету Міністрів України «Про правовий режим зони надзвичайної ситуації», «Про схвалення регламенту щодо державного моніторингу навколишнього природного середовища» та інші правові документи, що регулюють взаємовплив навколишнього природного середовища та виробництва. Постанова Кабінету Міністрів України Мо.1788 від 16.11.02 р. щодо затвердження процедури і правил обов'язкового страхування цивільної відповідальності за шкоду заподіяну пожежею та іншими небезпечними надзвичайними явищами, включаючи ті, що ведуть до вибуху небезпечних відходів та забрудненню територій цими речовинами. Закон України « Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру». 06.08 2000 р</p>	
<p>Директива Європарламенту та Ради від 12 березня 2001 року щодо навмисного викиду в навколишнє природне середовище генетично-модифікованих організмів і відміни Директиви Ради 90/220/ЄЕС від 23.04.90 р. Директива Ради 90/220/ЄЕС щодо генетично-модифікованих організмів</p>	<p>Закони України: «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст.53)</p>	

Продовження таблиці 11

1	2	3
Регламент Комісії 93/793/ ЄЕС щодо оцінки та контролю за ризиками від існуючих речовин	Закон України «Про відходи» із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 7 березня 2002 року. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 15 травня 2003 р. «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання»	
Охорона природи		
Директива Ради 79/409/ЄЕС щодо збереження диких птахів	Закон України «Про навколишнє природне середовище» (ст.39); Лісовий кодекс України зі змінами та доповненнями від 20 грудня 2001 року, Закони України «Про тваринний світ», «Про мисливське господарство та полювання», а також Закон України «Про Червону книгу» від 2002.02.07 №3055-111 та інші відповідні підзаконні акти	
Директива Ради 92/43/ЄЕС щодо збереження природних середовищ існування, фауни та флори	Закон України «Про рослинний світ», 16/06/92 Закон України «Про природно-заповідний фонд України» із змінами та доповненнями від 14.12.99 р	

Закінчення таблиці 11

1	2	3
Захист навколишнього середовища від шумових викидів		
Директива Ради 70/157/ЄЕС щодо дозволених рівнів шуму від автотранспортних засобів та систем вихлопу	Основним документом, що регламентує проблеми, пов'язані з шумовими викидами є Санітарні правила затверджені Головним Державним Санітарним Лікарем від 01.12.1999 р., якими встановлюються норми, класифікація, параметри, заходи та методи розрахунків впливу шумових викидів на здоров'я людини	
Директива Ради 86/594/ЄЕС щодо шумових викидів, що спричиняються приладами, які використовуються у домашньому господарстві	Закон України «Про атмосферне повітря» із змінами та доповненнями від 24.11.2002. (ст.21)	

Теми рефератів

1. Процедура отримання дозвільних екологічних документів для здійснення господарської діяльності.
2. Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті.
3. Основні напрямки співпраці між Україною та Європейським Союзом у сфері охорони довкілля.

Рекомендована література: [12, 19, 21, 29, 31, 36, 38–40].

Тема 5.2 Підходи до аналізу підприємницької діяльності

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти SWOT-аналіз, виявлення сильних та слабких сторін, внутрішній аналіз процесу стратегічного управління, оцінювання факторів, пошук цілей, аналіз можливостей реалізації, вибір, планування заходів, реалізація на практиці, перегляд та уточнення.

Виявлення сильних та слабких сторін здійснюється в межах внутрішнього аналізу процесу стратегічного управління та передбачає здійснення оцінювання факторів, які піддаються впливу та контролю з боку суб'єкта підприємницької діяльності, тобто факторів, обумовлених результатами його діяльності та є результатом ефективності його функціонування чи окремих дій.

Зрозуміло, що слабкими сторонами є основні характеристики підприємницької діяльності суб'єкта бізнесу, за якими воно поступається основним конкурентами.

Сильні сторони відповідають конкурентним перевагам, або принаймні характеристикам, за якими суб'єкта підприємницької діяльності не поступається конкурентам.

Здійснюючи аналіз сильних і слабких сторін діяльності суб'єкта бізнесу, можна використати результати аналізу його конкурентоспроможності (зокрема за окремими факторами-складовими конкурентоспроможності).

Доцільно також проводити внутрішній аналіз суб'єкта бізнесу за усіма напрямками його підприємницької діяльності, наприклад: маркетинг; виробництво продукції; система збуту та товароруку продукції; персонал; фінансові ресурси; інноваційна діяльність; система управління і т. ін.

Для оцінювання сильних та слабких сторін суб'єкта підприємницької діяльності можна використовувати форму балансу. Успіх суб'єкта підприємницької діяльності значною мірою залежить також від використання якісних сировини та матеріалів, сучасного обладнання і дотримання вимог технології; професійних навиків та ставленням до роботи персоналу; від реалізації інноваційного потенціалу, здатності впроваджувати технічні, технологічні та організаційні нововведення. В кінцевому підсумку сильні сторони суб'єкта бізнесу (так як і слабкі) відображаються у показниках ефективності його підприємницької діяльності.

Результати дослідження сильних та слабких сторін дозволяють визначити сфери підвищеної першочергової уваги, які потребують удосконалення та позитивні сторони, на слід опиратись при формуванні стратегії та тактики реалізації підприємницького проєкту.

Результати внутрішнього та зовнішнього аналізу оформляють у вигляді матриці SWOT-аналізу проєкту.

Питання для самостійного вивчення

1. Процес планування та формування стратегії суб'єкта підприємницької діяльності.
2. Теоретичні засади оцінки рівня конкурентоспроможності продукції суб'єкта підприємницької діяльності.
3. Об'єктивна необхідність підготовчої стадії бізнес-планування. Методика проведення SWOT-аналізу.

Виконання практичного завдання

Завдання 1. Дослідити особливості виявлення сильних та слабких сторін в межах внутрішнього аналізу процесу стратегічного управління. на основі проведеного дослідження виконати оцінювання сильних та слабких сторін суб'єкта підприємницької діяльності, результати необхідно вписати у форму балансу (табл. 12).

Таблиця 12 – Сильні та слабкі сторони суб'єкта підприємницької діяльності

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
Переваги суб'єкта підприємницької діяльності за напрямками: маркетинг; виробництво; організація праці; інноваційна діяльність; управління фінансовими ресурсами	Недоліки суб'єкта підприємницької діяльності за напрямками: маркетинг; виробництво; організація праці; інноваційна діяльність; управління фінансовими ресурсами

Продовження таблиці 12

1	2
Унікальність суб'єкта підприємницької діяльності (знання, право власності, ліцензії, ресурси, доступ до них)	Типові ознаки (відсутність унікальності) суб'єкта підприємницької діяльності

Завдання 2. Дослідити особливості SWOT-аналізу проєкту. Результати внутрішнього та зовнішнього аналізу оформити у вигляді матриці SWOT-аналізу проєкту (табл. 13).

Таблиця 13 – Матриця SWOT-аналізу проєкту

ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ	
Зовнішні можливості	Зовнішні загрози
1.	1.
2.	2.
3.	3.
ВНУТРІШНІ ФАКТОРИ	
Внутрішні сильні сторони	Внутрішні слабкі сторони
1.	1.
2.	2.
3.	3.

Теми рефератів

1. Стратегія управління та її відображення у бізнес-плануванні підприємницької діяльності.
2. Цільові характеристики менеджменту та їх відображення у бізнес-плануванні підприємницької діяльності.
3. Обґрунтування інвестиційної привабливості підприємництва як

фактор підготовки бізнес-проекту.

Рекомендована література: [33–36, 38, 43].

Тема 5.3 Стратегія дерегулювання підприємницької діяльності

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти підходи до виконання регуляторних функцій державою, стимуляція розвитку економічних процесів, в тому числі підприємництва. Надмірна зарегульованість, конкуренція, мобільність переміщення ресурсів з однієї сфери в іншу. Зменшення регуляторного впливу, дерегулювання, бар'єри для конкуренції, рух виробничих ресурсів, зростання підприємницьких структур

Питання для самостійного вивчення

1. Чи застосовували процедуру дерегулювання у Вашому регіоні? Якщо так, то що було причиною необхідності дерегулювання?
2. Чи відомий Вам досвід негативного впливу регулювань на діяльність підприємств Вашого регіону?
3. Які напрямки змін необхідні в регулювання підприємництва в регіоні?
4. Охарактеризуйте загальні типові проблеми які виявили здійснення заходів з дерегулювання, що створюють перешкоди для покращення державного регулювання у сфері підприємницької діяльності.
5. На якій основі повинен базуватись вибір напрямків та об'єктів дерегулювання.

Виконання практичного завдання

Завдання 1. Дослідить поняття «дерегулювання», процес дерегулювання повинен усунути перешкоди як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні та сприяти становленню розвитку та ефективному функціонуванню підприємницьких структур.

В Україні регуляторна політика як напрям державної політики існує з 1998 року.

Діяльність Державної регуляторної служби України (далі ДРС) як уповноваженого органу з питань державної регуляторної політики базується на забезпеченні відповідності державної регуляторної політики принципам доцільності, адекватності, ефективності, збалансованості, передбачуваності, прозорості та врахування громадської думки.

Під дерегулюванням розуміють здійснення заходів щодо зменшення надмірного державного втручання у підприємницьку діяльність.

Виходячи з цього, основними напрямками дерегулювання слід вважати:

- спрощення порядку реєстрації та ліквідації суб'єктів господарювання;
- скорочення переліку видів підприємницької діяльності, що потребують ліцензування, патентування та отримання інших дозволів на здійснення підприємницької діяльності;
- спрощення системи оподаткування та упорядкування самого процесу збору податків;
- усунення протиріч між загальнодержавними та місцевими регулювальними актами;
- вироблення рекомендацій щодо зміни нормативної бази в сфері регулювання процесу підприємництва.

В ході виконання практичного завдання, необхідно дослідити діяльність Державної регуляторної служби України, прокоментувати її.

Завдання 2. Оцінити фактори зовнішнього середовища та звести у таблицю «Матриця оцінювання факторів впливу ДРС на реалізацію підприємницького екопроекту» (табл. 14).

Таблиця 14 – Матриця оцінювання факторів впливу ДРС на реалізацію підприємницького екопроекту

Групи та окремі фактори		Оцінка залежності підприємницького екопроекту від впливу зовнішніх факторів*					Сприятливі можливості	Загрози та небезпеки
		1	2	3	4	5		
Система держрегулювання	Система оподаткування							
	Ліцензування та обов'язкової стандартизації продукції і послуг							
	Можливі корупційні ризики							
	Ціноутворення							
	Держзамовлення							
* 1 – мінімальна залежність; 5 – максимальна залежність.								

Завдання 3. Дослідити показники ефективності діяльності ДРС, щодо державної регуляторної політики, дерегуляції господарської діяльності, державного нагляду (контролю), дозвільної системи та ліцензування. В ході виконання практичного завдання, необхідно охарактеризувати показники ефективності діяльності ДРС та описати

виклики та завдання, які постають перед Державною регуляторною службою України відповідно до Національної економічної стратегії на період до 2030 року за Напрямом 3 «Регуляторне середовище». Прокоментуйте кожний з них.

Завдання 4. На основі інформаційних даних на порталі «Дія» (URL: <https://business.diia.gov.ua/business-map>), «Порталу для підприємців» (URL: <https://sme.gov.ua/sme-development-office/>), заповніть таблицю 15. У таблиці потрібно вказати бізнес-асоціації, центри та фонди підтримки підприємців, інкубатори та акселератори тощо.

Таблиця 15 – Організації інфраструктури підтримки бізнесу в Україні

Назва організації	Ціль утворення	Місце/область розташування (всеукраїнська, місцева, сільська, віртуальна)	Джерела фінансування	Профіль діяльності

Теми рефератів

1. Як змінювався стратегічний курс політики щодо розбудови комфортного регуляторного середовища?
2. Виклики і бар'єри на шляху досягнення стратегічної цілі.
3. «Цільові індикатори – 2030» за стратегічною ціллю 1 «Забезпечення прозорого та ефективного регулювання діяльності підприємств».

Рекомендована література: [38, 39, 40].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6 ПЛАНУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Тема 6.1 Від ідеї до бізнес-плану

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти поняття «бізнес-планування» його складові та особливості. Поняття ринку екологічних товарів та послуг. Екологічний проєкт, як бізнес-план. Проєктування та економічне обґрунтування проєкту бізнес-плану. Визначення ефективності інвестиційного проєкту бізнес-плану. Інвестиції у природоохоронні заходи.

Питання для самостійного вивчення

1. Як змінювався ринковий попит на екологічні послуги та товари?
2. Назвіть пріоритети екологічної збалансованості, які сучасні споживачі пов'язують із послугами та продуктами.
3. З чого починається розбудова зеленого організаційного потенціалу?
4. Розкрийте поняття попиту і пропозиції на первинному та вторинному ринку екологічних інновацій.

Виконання практичних завдань

Завдання. Дослідить поняття бізнес-план, як ретельно підготовлений плановий документ, який розкриває усі сторони будь-якого започаткованого комерційного проєкту. Він дозволяє передбачати заходи щодо реалізації нової ідеї, визначати необхідне фінансове забезпечення і отримання певного зиску. Практично його можна вважати формою

експертної оцінки доцільності та ефективності здійснення тієї або іншої підприємницької ідеї.

Бізнес-план – це документ, який містить систему ув'язаних в часі та в просторі та узгоджених з метою і ресурсами заходів і дій, спрямованих на отримання максимального прибутку внаслідок реалізації підприємницького проєкту (угоди).

Бізнес-планування включає такі етапи:

- підготовчий етап – підбір виконавців, консультантів та експертів, постановка завдання і розподіл обов'язків між виконавцями, розробка календарного плану (графіка) виконання робіт, збір вихідної інформації;

- етап розробки бізнес-плану;

- етап презентації бізнес-плану – доведення основних положень бізнес плану до потенційних інвесторів.

В ході виконання практичного завдання необхідно:

1. Сформувати підгрупи по 2–3 здобувача;
2. Обрати вид екологічної діяльності на реалізацію якої буде націлено еко-підприємницький бізнес-план та який буде досліджено (за вільним вибором здобувача).

Для вибору бізнес напрямку складання бізнес-плану проводиться аналіз ринку екологічних послуг та товарів, на основі визначення цілей власного бізнесу взагалі і бізнес-плану зокрема, зразок.

Після вибору бізнес напрямку складання бізнес-плану необхідно:

- здійснити підготовчу роботу та зібрати матеріали для написання бізнес-плану;

- здійснити аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища започаткованого бізнесу;

- сформувати мету, бачення та місію бізнес-плану;

– викласти основні положення бізнес-плану згідно наведеному нижче плану.

Зразок змісту бізнес-плану

1. Резюме.
2. Галузь, фірма та її продукція (послуги).
3. Дослідження ринку: загальна характеристика ринку продукту; цільовий ринок бізнесу; оцінка впливу зовнішніх чинників.
4. Виробничий план: Основні виробничі операції. Сировина, матеріали та комплектуючі вироби.
5. Організаційний план. Форма організації бізнесу. Потреба в персоналі.
6. Оцінка ризиків. Типи можливих ризиків. Способи реагування на загрози для бізнесу.
7. Фінансовий план.
8. Джерела використаної інформації.
9. Додатки.

Ця структура є лише приблизною схемою бізнес-плану. Конкретний бізнес-план може бути і не таким докладним. Але тут указані ті основні розділи, які необхідно включити до бізнес-плану, орієнтованого на залучення інвестицій у діяльність.

Теми рефератів

- 1 Як змінювався ринковий попит на екологічні послуги та товари?
- 2 Сучасні тенденції розвитку екологізації світової торгівлі.
- 3 Пріоритети екологічної збалансованості, які сучасні споживачі пов'язують із послугами та продуктами.

Рекомендована література: [42–51].

Тема 6.2 Оцінювання зовнішніх можливостей та загроз реалізації бізнес-проєкту

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти процедуру проведення оцінювання зовнішніх по відношенню до суб'єкта підприємницької діяльності факторів, зовнішнє середовище, результати господарювання. Фактори зовнішнього середовища, фактори впливу, матриця SWOT-аналізу проєкту.

Питання для самостійного вивчення

1. Процес планування та формування стратегії суб'єкта підприємницької діяльності.
2. Теоретичні засади оцінки рівня конкурентоспроможності продукції суб'єкта підприємницької діяльності.
3. Логіка процесу стратегічного планування на підготовчій стадії розробки бізнес-плану.
4. Суть проведення зовнішнього аналізу та якою є його роль на підготовчій стадії розробки бізнес-плану?
5. Логіка та методика побудови матриці оцінювання факторів впливу зовнішнього середовища на реалізацію підприємницького проєкту.

Виконання практичного завдання

Завдання 1. Зовнішній аналіз передбачає проведення оцінювання зовнішніх по відношенню до суб'єкта підприємницької діяльності факторів, тобто тих умов, які суб'єкт бізнесу не може змінити, але вони об'єктивно складаються в зовнішньому середовищі та мають вплив на результати господарювання.

Метою зовнішнього аналізу є виявлення сприятливих можливостей і загроз, а також ідентифікація ключових факторів успіху в обраному виді підприємницької діяльності. Під сприятливими можливостями розуміють фактори зовнішнього середовища, які сприяють досягненню цілей бізнес-проекту. Відповідно, до зовнішніх загроз чи небезпек відносять умови зовнішнього середовища, які обмежують можливості суб'єкта підприємницької діяльності щодо досягнення намічених цілей.

В ході виконання практичного завдання необхідно:

1. Оцінити фактори зовнішнього середовища та звести у таблицю «Матриця оцінювання факторів впливу зовнішнього середовища на реалізацію підприємницького екопроекту» (табл. 16).

2. Розробити висновки щодо потенційних сприятливих можливостей або очікуваних загроз.

У цій матриці за кожним фактором встановлюється бальна оцінка (від одного до п'яти) залежності підприємницького екопроекту від його впливу та робляться висновки щодо потенційних сприятливих можливостей або очікуваних загроз.

Оцінювання факторів, здійснюють із урахування думок здобувачів підгрупи, в результаті виявляються усі можливі фактори впливу на реалізацію підприємницького екопроекту, напрями та силу впливу кожного з них.

Таблиця 16 – Матриця оцінювання факторів впливу зовнішнього середовища на реалізацію підприємницького екопроєкту

Групи та окремі фактори		Оцінка залежності підприємницького екопроєкту від впливу зовнішніх факторів*					Сприятливі можливості	Загрози та небезпеки
		1	2	3	4	5		
Економічні фактори	Рівень інфляції							
	Зростання купівельної спроможності населення							
	Покращення умов кредитування							
	Зростання економіки							
	Розширення ємкості сегменту ринку							
Фактори конкурентного середовища	Конкуренти							
	Споживачі							
	Постачальники							
Система держрегулювання	Система оподаткування							
	ліцензування та обов'язкової стандартизації продукції і послуг							
	Можливі корупційні ризики							
	ціноутворення держзамовлення							
Фактори сегмента ринку	Доступ до ресурсної бази							
	Товари-аналоги							
	Демпінг цін							
	Недоброякісна конкуренція							
Політичні								
Науково-технічні								
Природні								
Ментальні								
* 1 – мінімальна залежність; 5 – максимальна залежність.								

Аналіз факторів дозволяє вже на підготовчій стадії розробки бізнес-плану виявити чи перспективним є підприємницький екопроєкт, базуючись на таких характеристиках, як темпи зростання обсягів виробництва і

реалізації продукції (надання послуг), зміна рівня конкуренції, особливості проходження певної стадії життєвого циклу продукції, напрями зміни споживчих смаків та переваг.

Більше того, дослідження підприємницького екопроект, як суб'єкта бізнесу, дозволяє також ідентифікувати ключові фактори успіху в обраному суб'єктом бізнесу виді підприємницької діяльності, які визначають його можливість та здатність ефективно конкурувати на ринку. Зокрема такими параметрами можуть бути: розміри суб'єкта бізнесу, обсяги продаж, витрати на виробництво, витрати на рекламу, зовнішній вигляд продукції, ін. Це можуть бути як кількісні показники (собівартість одиниці продукції; питомі капітальні вкладення; витрати на реалізацію одиниці продукції), так і якісні параметри (якість продукції (послуг); якість обслуговування покупців; зручність місця розташування суб'єкта бізнесу тощо). В кожній галузі у конкретний момент часу існує свій особливий, визначений її специфікою набір ключових факторів успіху.

Завдання 2. Дослідити підходи і методи аналізу рівня конкурентоспроможності продукції та суб'єкта бізнесу. Дати опис та основні характеристики підходів і методів аналізу рівня конкурентоспроможності продукції та суб'єкта бізнесу: різниць, рангів, балів, графічний.

Теми рефератів

1. Теоретичні засади стратегічного планування, види стратегій реалізації підприємницького проекту.
2. Об'єктивна необхідність підготовчої стадії бізнес-планування. Методика проведення SWOT-аналізу.
3. Обґрунтування інвестиційної привабливості підприємництва як фактор підготовки бізнес-проекту.

Рекомендована література: [40–51].

Тема 6.3 Дослідження ринку

Методичні рекомендації

При вивченні теми необхідно засвоїти підходи до обґрунтування існування та місткості ринку, на якому планується здійснювати реалізацію продукції (надання послуг) суб'єкта підприємницької діяльності. Ринкові можливості суб'єкта підприємницької діяльності, рівень попиту на його продукцію (послуги), канали та способи просування продукції (послуг) на ринок.

Питання для самостійного вивчення

1. Теоретичні засади та методика побудови графіків життєвого циклу суб'єкта підприємницької діяльності і життєвого циклу продукції (послуги).
2. Методика та показники оцінки рівня конкуренції на ринку.
3. Методика проведення сегментації ринку.
4. Методика прогнозування обсягів реалізації продукції (надання послуг).

Виконання практичного завдання

Завдання 1. Дослідження ринку це обґрунтування існування та місткості ринку, на якому планується здійснювати реалізацію екопродукції (надання екопослуг) суб'єкта підприємницької діяльності. В процесі дослідження ринку висвітлюються наступні питання:

- хто є споживачами продукції суб'єкта підприємницької діяльності;

- де вони знаходяться;
- на яку кількість споживачів розраховує суб'єкт підприємницької діяльності;
- яка купівельна спроможність покупців та рівень їх доступу до продукції суб'єкта підприємницької діяльності.

В ході виконання практичного завдання необхідно:

1. Сформувати підгрупи по 3 здобувачі.
2. Обрати вид екологічної діяльності на реалізацію якої буде націлено підприємницький екопроект та який буде досліджено (за вільним вибором здобувача).

3. У відповідності до послідовності етапів процедури дослідження ринку, кожній підгрупі необхідно оцінити ринкові можливості суб'єкта екологічної підприємницької діяльності, виявити рівень попиту на його продукцію (послуги), обґрунтувати найбільш ефективні канали та способи просування продукції (послуг) на ринок.

Послідовність етапів процедури дослідження ринку:

- ідентифікації потенційних споживачів продукції (послуг) та їх класифікації на більш-менш однорідні групи (сегментація ринку). Пошук однорідних їх груп або за характеристикою товару (товари виробничо-технічного призначення, особистого споживання, в т.ч. довго- та короткотривалого користування), або за категоріями споживачів (для власних потреб, для подальшого перепродажу), або за географічним поділом ринку;

- поділ ринку на окремі сегменти за найбільш важливими характеристиками споживачів. Критеріями сегментації в залежності від споживачів можуть бути: вік, стать, національність, будь-яке заняття, освіта, стиль життя, соціальна приналежність, професія, рівень доходів, життєвий цикл сім'ї ін.; для суб'єктів бізнесу-споживачів: сфера діяльності, місцезнаходження, осяг продаж, чисельність персоналу ін. ;

– позиціонування продукції (послуг) суб'єкта підприємницької діяльності на основі інформації про обраний цільовий сегмент. Процедура сегментації споживачів передбачає пошук однорідних їх груп або за характеристикою товару (товари виробничо-технічного призначення, особистого споживання, в т.ч. довго- та короткотривалого користування), або за категоріями споживачів (для власних потреб, для подальшого перепродажу), або за географічним поділом ринку. Критеріями сегментації в залежності від споживачів можуть бути: вік, стать, національність, будь-яке заняття, освіта, стиль життя, соціальна приналежність, професія, рівень доходів, життєвий цикл сім'ї ін.; для суб'єктів бізнесу-споживачів: сфера діяльності, місцезнаходження, осяг продаж, чисельність персоналу ін.;

– оцінювання конкурентної позиції суб'єкта підприємницької діяльності (підприємницького проєкту) у межах обраного цільового сегмент. Наприклад, матриця конкурентного профілю суб'єкта підприємницької діяльності або результати аналізу рівня конкурентоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності на ринку, отримані з використанням інших методів аналізу;

– визначення місткості ринку та частки суб'єкта підприємницької діяльності у межах обраного цільового сегмента. Місткість ринку – виражена у вартісному чи натуральному вираженні купівельна спроможність всієї сукупності потенційних споживачів продукції (послуг). Для визначення місткості ринку, особливо місткості обраного ринкового сегмента суб'єкта підприємницької діяльності необхідно не лише правильно провести сегментацію покупців, але й володіти інформацією про характеристики потенційних споживачів та їх кількість у обраному місці розташування суб'єкта підприємницької діяльності. Для прийняття рішення, пов'язаного з обґрунтуванням місткості цільового ринкового сегмента суб'єкта підприємницької

діяльності використовується вся можлива та доступна інформація, а також відповідні методи прогнозування обсягів продаж;

– прогнозне оцінювання обсягу щорічного доходу. Для цього необхідно не лише володіти інформацією про кількість покупців продукції (послуг), але й про купівельну спроможність середньостатистичного споживача на покупку продукції (послуг) суб'єкта підприємницької діяльності протягом року. При чому варто також порівнювати прогнозні значення з обсягами продаж основних конкурентів.

4. Відповідь на практичне завдання 1 оформити у вигляді доповіді.

Завдання 2. Дослідити кількісні методи прогнозування обсягів продаж. Подати опис та основні кількісні методи прогнозування обсягів продажів, а саме:

- аналіз часових рядів (метод тенденції (екстраполяції трендів), циклічності, сезонності, кореляції, регресії);
- метод аналогій;
- нормативний метод;
- метод рівня споживання (включаючи еластичність попиту по доходах та цінах);
- економіко-математичні методи;
- стандартного розподілу ймовірностей та ін.

Застосування цих методів при прогнозуванні обсягів продаж продукції (надання послуг) суб'єкта підприємницької діяльності дозволяє не лише підвищити точність розрахунків, але й забезпечити одну з основних вимог розробки бізнес-плану – науковість та адекватність розрахунків.

Теми рефератів

1. Теоретичні засади та методика побудови графіків життєвого циклу суб'єкта підприємницької діяльності і життєвого циклу продукції (послуги).
2. Методика та показники оцінки рівня конкуренції на ринку.
3. Методика проведення сегментації ринку.
4. Методика прогнозування обсягів реалізації продукції (надання послуг).

Рекомендована література: [40–51].

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ESSnet-CULTURE European Statistical System Network on Culture, Final report [Electronic resource] // European Statistical System : site. – Electronic text data. – Luxembourg, 2012. – Regime of access: http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/reports/ess-net-report_en.pdf, free (date of the application: 01.06.2022). – Header from the screen.

2. Встреча G20 глав государств и правительств стран-членов G20 в Ханчжоу [Електронний ресурс] // G20, сайт. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-16-2967_en.htm, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

3. Звіт Світового банку за 2017 рік [Електронний ресурс] // Світовий банк, сайт. – Електронні текстові дані. – 2018. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-risks-2017/>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

4. Звіт Світового Банку за 2016 [Електронний ресурс] // Світовий банк, сайт. – Електронні текстові дані. – 2017. – Режим доступу: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

5. Адаптивне та відповідальне публічне управління. Світовий звіт публічного сектору за 2015 рік [Електронний ресурс] // Світовий банк, сайт. – Електронні текстові дані. – 2016. – Режим доступу: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

6. Аналітичні записки Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс] // НІСД, сайт. – Електронні текстові дані. 2014. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

7. Антикризова програма спільних дій влади та бізнесу: невідкладні рішення 2015–2016 років [Електронний ресурс] // УСПП, сайт. – Електронні текстові дані. – 2017. – Режим доступу: [http://uspp.ua/doc/ %D0 %90 %D0 %9F.pdf](http://uspp.ua/doc/%D0%90%D0%9F.pdf), вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

8. Проект Всесвітньої ради підприємців зі сталого розвитку, бачення 2050 [Електронний ресурс] // WBCSD, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <http://ciba.org.ua/ua/news/61384/61396/?lang=ua>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

9. Відкрийте привабливу для бізнесу Україну [Електронний ресурс] // ЕВА, сайт. – Електронні текстові дані. – 2015. – Режим доступу: <http://eba.com.ua/uk/press-and-media/press-room/indices/investment-attractiveness-index>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

10. Глобальна технологічна Революція 2020 року [Електронний ресурс] // European Foresight Monitoring Network, сайт. – Електронні текстові дані. – 2021. – Режим доступу: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/91db75a7-dbdb-49e9-a5ee-2c75c0fd83ac/language-en>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

11. Доповідь з питань креативної економіки. Розширення можливостей локального розвитку за 2013 рік [Електронний ресурс] // ПРООН, сайт. – Електронні текстові дані. – 2013. – Режим доступу: http://ssc.undp.org/content/ssc/news/events/widening_local_development_pathways.html, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

12. Європа-2020: Стратегія для розумного, сталого та всеохопного зростання [Електронний ресурс] // Європейська комісія, сайт. – Електронні текстові дані. – 2010. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/file/31493>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

13. Звіт з глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 [Електронний ресурс] // World Economic Forum. Geneva, Switzerland, сайт. – Електронні текстові дані. – 2016. – Режим доступу: <http://fdlx.com/business->

world/67485-rejting-konkurentosposobnosti-ekonomik-stran-2016-shvejcariya-lider-ukraina-na-85-meste.html, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

14. Звіт КЕА про перспективи креативної індустрії [Електронний ресурс] // КЕА, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <http://www.keanet.eu/publications-2/>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

15. Кліматичні зміни в майбутньому 2030 [Електронний ресурс] // [forumforthefuture](http://forumforthefuture.org), сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <https://www.forumforthefuture.org/sites/default/files/project/downloads/climate-futures.pdf>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

16. Культура та медіа 2030: прогнози культурних політик [Електронний ресурс] // Міністерство культури та комунікацій Франції, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <http://www.culturemedias2030.culture.gouv.fr/>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

17. Лазоренко О. Соціальний капітал: соціальні та професійні мережі в Україні / О. Лазоренко – Київ : Видавництво Енергія, 2010. – 120 с.

18. Майбутні тренди в технологіях, які набувають стрімкого розвитку [Електронний ресурс] // НАТО, сайт. – Електронні текстові дані. – 2015. – Режим доступу: http://www.act.nato.int/images/stories/events/2012/fc_ipr/technology_trend_survey_v3.pdf, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

19. Майбутня держава 2030 [Електронний ресурс] // КПМГ, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <https://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/future-state-government/Documents/futurestate-2030-v3.pdf>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

20. Модель промислової політики [Електронний ресурс] // ВРУ, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/IndustryCommittee/posts/477960515707480>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

21. Множина сценаріїв майбутнього. Навігація до 2030 [Електронний ресурс] // НАТО, сайт. – Електронні текстові дані. – 2009. – Режим доступу: http://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/20090503_MFP_finalrep.pdf, вільний (дата звернення: 1.06.2022). – Назва з екрана.

22. Політика економічного прагматизму [Електронний ресурс] // Інститут соціальних досліджень, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <http://iser.org.ua/>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

23. Програма модернізації [Електронний ресурс] // ФРУ, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <http://modernization.fru.org.ua/ua/>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

24. Публічна політика для громадських організацій [Електронний ресурс] // МЦПД, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <http://www.icps.com.ua/pro-tsentr/pro-mtspd/>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

25. Світовий інвестиційний звіт 2016 [Електронний ресурс] // ООН, сайт. – Електронні текстові дані. – 2017. – Режим доступу: <http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1555>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

26. Спільна перспектива світу в 2030 році і надалі: предтечі та драйвери [Електронний ресурс] // НАТО, сайт. – Електронні текстові дані. – 2012. – Режим доступу: <https://globaltrends2030.files.wordpress.com/2012/11/global-trends2030-november2012.pdf>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

27. Сценарії для України: реформування інститутів, зміцнення економіки після кризи [Електронний ресурс] // Світовий економічний форум, сайт. – Електронні текстові дані. – 2014. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_ScenariosSeries_Ukraine_Report_2014.pdf, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

28. Трансформація нашого світу: Порядок денний стійкого розвитку 2030: Програма ООН [Електронний ресурс] // ООН, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

29. Україна – програма економічної реформи [Електронний ресурс] // УБІ, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <https://www.forum-strategy.com/>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

30. Форсайт 2016. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах [Електронний ресурс] // НТУУ КПІ імені Ігоря Сікорського, Світовий Центр даних з геоінформатики та сталого розвитку, сайт. – Електронні текстові дані. – 2015. – Режим доступу: <http://ied.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/10/Foresight-2015.pdf>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

31. Які наступні кроки? Рада підприємців при Кабінеті Міністрів України [Електронний ресурс] // КМУ, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу: <http://radakmu.org.ua/>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

32. Жилінська О. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку / О. Жилінська, О. Мельничук, Л. Антонюк. – Львів : Кальварія, 2017. – 164 с.

33. Максименко Н. В. Організація управління в природоохоронній діяльності : навчально-методичний посібник для проведення контроль-колоквиумів, практичних та самостійних робіт студентів екологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Н. В. Максименко, Р. О. Квартенко, А. С. Александрова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 46 с.

34. Мілька А. І. Екологічна економіка: методичні рекомендації для практичних занять та самостійної роботи студентів спеціальності 071 «Облік і оподаткування» освітня програма «Облік і аудит» ступеня магістра / А. І. Мілька. – Полтава : Вищий навчальний заклад Укоопспілки Полтавський університет економіки і торгівлі, 2018. – 36 с.

35. Мартиненко А. П. Організація та управління в природоохоронній діяльності: методичні вказівки для виконання практичних занять для студентів денної і заочної форм навчання напрямку 6.040106 – Екологія і охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування (за вимогами кредитно-транспортної системи) / А. П. Мартиненко, В. Г. Мартиненко. – Кіровоград : КНТУ, 2017. – 48 с.

36. Данилишин Б. М. Економіка природокористування : підручник для аспірантів науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів / Б. М. Данилишин. – Київ : Кондор, 2010. – 464 с.

37. Teliura N. Development of the methodological approach to the selection of technologies for environmentally safe water drainage in populated areas / N. Teliura // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. – 2018. – № 6 (10). – P. 55–63.

38. Дмитрієва О. О. Еколого-економічні основи природокористування : навч. посібник / О. О. Дмитрієва, Н. О. Телюра. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2017. – 284 с.

39. Стратегія Державної регуляторної служби України [Електронний ресурс] // ДРС, сайт. – Електронні текстові дані. – 2020. – Режим доступу:

<http://www.drs.gov.ua/misiya-zavdannya-ta-tsili-drs/>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

40. Бізнес-планування підприємницької діяльності : навч. посібник / З. С. Варналій, Т. Г. Васильців, Р. Л. Лупак, Р. Р. Білик. – Чернівці : Технодрук, 2019. – 264 с.

41. Берзіна С. В. Екологічна сертифікація та маркування: методичний довідник / С. В. Берзіна, Д. Ю. Капотя, Г. С. Бузан – Київ : вид-во Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. – 114 с.

42. Барроу К. Бізнес-план. Практичний посібник [Електронний ресурс] / К. Барроу, П. Барроу, Р. Браун. – 3-є вид. – Електронні текстові дані. – Київ : Знання, 2001. – 85 с. – Режим доступу: <http://koha.kname.edu.ua/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=7813>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

43. Тарасюк Г. М. Бізнес-план: розробка, обґрунтування та аналіз : навч. посібник [Електронний ресурс] / Г. М. Тарасюк. – Електронні текстові дані. – Київ : Каравела, 2006. – 280 с. – Режим доступу: <http://koha.kname.edu.ua/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=8942>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

44. Бізнес-план: технологія розробки та обґрунтування : навч. посібник [Електронний ресурс] / С. Ф. Покропивний, С. М. Соболюк, Г. О. Швиданенко, О. Г. Дерев'янка. – 2-е вид. – Електронні текстові дані. – Київ : КНЕУ, 2002. – 379 с. – Режим доступу: <http://koha.kname.edu.ua/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=3399>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

45. Гетало В. П. Бізнес-планування : навчальний посібник [Електронний ресурс] / В. П. Гетало, Г. О. Гончаров, А. В. Колісник. – Електронні текстові дані. – Київ : ВД Професіонал, 2008. – 240 с. – Режим доступу: <http://koha.kname.edu.ua/cgi-bin/koha/opac->

detail.pl?biblionumber=4567, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

46. Основи менеджменту : навчальний посібник [Електронний ресурс] / Ю. О. Бекетов, Н. Ю. Шраменко, Т. В. Волкова, О. О. Шуліка. – Електронні текстові дані. – Харків : ХНАДУ, 2019. – 264 с. – Режим доступу: <http://koha.kname.edu.ua/cgi-bin/koaha/opac-detail.pl?biblionumber=167536>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

47. Семенов В. Ф. Екологічний менеджмент : навчальний посібник [Електронний ресурс] / В. Ф. Семенов, О. Л. Михайлюк. – Електронні текстові дані. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с. – Режим доступу: <http://koha.kname.edu.ua/cgi-bin/koaha/opac-ISBDdetail.pl?biblionumber=8142>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

48. Галушкіна Т. П. Екологічний менеджмент та аудит : навчальний посібник [Електронний ресурс] / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська, Р. А. Кисельова. – Електронні текстові дані. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. – 456 с.– Режим доступу: <http://koha.kname.edu.ua/cgi-bin/koaha/opac-detail.pl?biblionumber=142715>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

49. Олійник М. Й. Основи екології виробництва, пересилання та використання електричної енергії : навчальний посібник [Електронний ресурс] / М. Й. Олійник, В. Г. Лисяк. – Електронні текстові дані. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. – 192 с. – Режим доступу: <http://koha.kname.edu.ua/cgi-bin/koaha/opac-detail.pl?biblionumber=167207>, вільний (дата звернення: 01.06.2022). – Назва з екрана.

50. Чевганова В. Я. Проектний аналіз : навчальний посібник [Електронний ресурс] / В. Я. Чевганова, В. В. Биба, А. С. Скрильник. – Електронні текстові дані. – Київ : Центр учбової літератури, 2018. – 258 с. – Режим доступу: <http://koha.kname.edu.ua/cgi-bin/koaha/opac->

detail.pl?biblionumber=148288, вільний (дата звернення: 10.06.2022). – Назва з екрана.

51. Teliura N. Development of the methodological approach to the selection of technologies for environmentally safe water drainage in populated areas / N. Teliura // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. – 2018. – № 6 (10).– P. 55–63.

Виробничо-практичне видання

Методичні рекомендації
до організації самостійної роботи, проведення практичних занять
і виконання контрольних робіт
із навчальної дисципліни

**«ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ ОРГАНІЗАЦІЇ
ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

*(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти всіх форм
навчання зі спеціальності 183 – Технології захисту навколишнього
середовища)*

Укладач **ТЕЛЮРА** Наталія Олександрівна

Відповідальний за випуск *Д. В. Дядін*
За авторською редакцією
Комп'ютерне верстання *Н. О. Телюра*

План 2022, поз. 47М

Підп. до друку 11.11.2022. Формат 60 × 84/16.
Електронне видання Ум. друк арк. 5,0.

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.
Електронна адреса: office@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.